

**DRUGI IZVEŠTAJ
DUGOROČNIH
POSMATRAČA
ZA PERIOD
4. APRIL - 18. APRIL**

SKRAĆENICE	4
SAŽETAK.....	5
1. POLITIČKI KONTEKST.....	7
2. IZBORNO ZAKONODAVSTVO I ADMINISTRACIJA	10
3. CRTA POSMATRAČKA MISIJA «GRAĐANI NA STRAŽI» KAKO PRATIMO IZBORNI PROCES.....	12
3.1 PERIOD PRE IZBORNOG DANA	12
3.2 IZBORNI DAN – 24. APRIL 2016. GODINE	12
3.3 PERIOD POSLE IZBORNOG DANA	12
3.4 KAKO OBAVEŠTAVAMO JAVNOST O NALAZIMA	12
4. ANALIZA I NALAZI	14
4.1 IZBORNA ADMINISTRACIJA	14
4.1.1 Rad Republičke izborne komisije (RIK)	15
4.1.2 Zakonitost rada	17
4.1.3 Glavna obeležja posmatranog perioda	17
4.1.3.1 Položaj stranke nacionalne manjine na izborima za narodne poslanike.....	17
4.1.3.2 Falsifikovane izjave podrške birača listama kandidata.....	18
4.1.3.3 Dosledna primena propisa	19
4.1.3.4 Postupanja Upravnog suda u sporovima zaštite izbornog prava	20
4.1.4 Nalazi koji se odnose na rad opštinskih (OIK) i gradskih izbornih komisija (GIK).....	20
4.1.4.1 Opšti pregled.....	20
4.1.5 Javnost rada i proces akreditacije posmatrača	21
4.1.6 Zakonitost donošenja odluka.....	21
4.1.7 Kapaciteti za rad OIK/GIK	22
4.1.8 Problemi u ostvarivanju biračkog prava	22
4.1.8.1 Glasanje sa novom vozačkom dozvolom.....	22
4.1.8.2 Dostavljanje obaveštenja o glasanju na pogrešne adrese	22
4.1.8.3 Primer „duplih“ izjava podrške birača izbornim listama	22
4.2 IZBORNA KAMPANJA	24
4.2.2 Glavne teme u kampanji.....	24
4.2.2.1 Srpska napredna stranka	25
4.2.2.2 Socijalistička partija Srbije i Jedinstvena Srbija	25
4.2.2.3 Socijaldemokratska stranka, Liberalno demokratska partija, Liga socijaldemokrata Vojvodine	25
4.2.2.4 Srpska radikalna stranka	26
4.2.2.5 Demokratska stranka Srbije/Dveri	26
4.2.2.6 Demokratska stranka	26
4.2.2.7 Dosta je bilo	26
4.2.6 Slučajevi govora mržnje	27
4.2.7 Potkup i pritisci na birače	27
4.2.8 Problemi u organizovanju susreta sa biračima	27
4.2.9 Slučajevi pritisaka, fizičkog nasilja ili zastrašivanja.....	27
4.3. KORIŠĆENJE JAVNIH RESURSA U KAMPANJI.....	28
4.4. MEDIJI U TOKU IZBORNE KAMPANJE	30
4.4.1 Nacionalni nivo	30
4.4.1.1 Štampani mediji	30
4.4.1.2 Urednički komentari.....	30
4.4.1.3 Elektronski mediji.....	31
4.4.1.4 Pristup medijima	31
4.4.1.5 Povezanost lokalnih medija sa određenim političkim partijama ili kandidatima	32
5. O CRTI	33

CRTA je organizacija civilnog društva koja zajedno sa građanima utiče na povećanje otvorenosti i odgovornosti institucija i javnih funkcionera kroz praćenje njihovog rada. Cilj posmatračke misije 'Građani na straži' u toku izborne kampanje 2016. godine je da efikasno isprati i analizira primenu zakona i međunarodnih standarda tokom pripreme i sprovođenja izbora, informiše građane o kvalitetu i demokratičnosti izbornog procesa i dešavanja tokom kampanje, i obezbedi brzu reakciju na kršenja izbornih procedura i procesa u lokalnim sredinama širom Srbije. Podršku za praćenje izbornog procesa pruža nam Fondacija za otvoreno društvo.

Centar za istraživanje, transparentnost i odgovornost – CRTA

Topolska 22, PAK 122650, Beograd, Srbija

Tel: +381 11 40 80 453 | +381 11 24 00 062

E-mail: office@crt.rs

www.crt.rs

SKRAĆENICE

BDZ-Sandžak	Bošnjačka demokratska zajednica Sandžaka
BO	Birački odbor
BS	Birački spisak
CRTA	Centar za istraživanje, transparentnost i odgovornost (<i>eng.</i> Center for Research, Transparency and Accountability)
DS	Demokratska stranka
DSHV	Demokratski savez Hrvata u Vojvodini
DSS	Demokratska stranka Srbije
EPS	Elektroprivreda Srbije
GIK	Gradska izborna komisija
GO	Gradski odbor
JKP	Javno komunalno preduzeće
JS	Jedinstvena Srbija
KDILjP	Kancelarija za demokratske institucije i ljudska prava (<i>eng.</i> ODIHR)
LDP	Liberalno demokratska partija
LSV	Liga socijaldemokrata Vojvodine
LTO	Dugoročni posmatrač (<i>eng.</i> Long term observer)
MDULS	Ministarstvo državne uprave i lokalne samouprave
NRSR	Narodna skupština Republike Srbije
NVO	Nevladina organizacija
OEBS	Organizacija za evropsku bezbednost i saradnju
OIK	Opštinska izborna komisija
REM	Regulatorno telo za elektronske medije
RIK	Republička izborna komisija
RRA	Republička radiodifuzna agencija
RT	Radno telo
RTS	Radio Televizija Srbije
SDA Sandžaka	Stranka demokratske akcije Sandžaka
SDS	Socijaldemokratska stranka
SNS	Srpska napredna stranka
SPS	Socijalistička partija Srbije
SRS	Srpska radikalna stranka
STO	Kratkoročni posmatrač (<i>eng.</i> Short term observer)
SVM	Savez vojvođanskih Mađara
ZZS	Zajedno za Srbiju

SAŽETAK

Ovaj izveštajni period, od 4. do 18. aprila, obeležili su slučajevi falsifikovanja izjava podrške birača, sukob pravnih stanovišta Republičke izborne komisije i Upravnog suda oko prava stranaka na status stranke nacionalne manjine, kao i informacije o postojanju organizovane kriminalne grupe koja poseduje baze ličnih podataka građana¹.

Falsifikovanje više od 15 hiljada izjava građana na sedam od 29 podnetih izbornih lista, kao i proglašenje zbirne izborne liste na kojoj se nalazi jedna partija za koju je dokazano da je podnela falsifikovane izjave građana potrebne za podnošenje izborne liste, dovela je u pitanje legalnost i legitimnost izbornog procesa.

Iako je Republička izborna komisija (RIK) u skladu sa važećim zakonima sprovodila svoje aktivnosti, RIK nije uspeła da adekvatno odgovori na svaki pokušaj izigravanja zakona i/ili nepravilnosti prilikom podnošenja izbornih lista, zbog nedorečenih zakonskih rešenja i manjka kapaciteta stručne službe.

Posmatrajući tok celog izbornog procesa sa aspekta rada izbornih organa, a prevashodno RIK-a i Upravnog suda (kao drugostepenog organa za žalbe), evidentno je da u važećim propisima postoji kolizija u pogledu statusa stranke nacionalne manjine u kontekstu izbora za Narodnu skupštinu Republike Srbije (Zakon o političkim strankama² i Zakon o izboru narodnih poslanika³).

Posmatračka misija je informisana o pojavi „duplih“ podrški birača izbornim listama. Zabeležen je slučaj da je jedno isto lice, u kratkom vremenskom roku, potpisalo izjavu o podršci izbornoj listi dve političke partije, da su obe overene od strane organa nadležnog za overu, a da je, zapravo, građanin podršku dao samo jednoj listi.

Slučaj dostavljanja velikog broja poziva za glasanje na pojedine adrese građana naslovljene na osobe koje ne stanuju na tim adresama, ukazuje na neuređenosti biračkog spiska. U praksi je moguća situacija da određeni glasači uopšte ne dobiju obaveštenje o glasanju ili da ga dobiju na pogrešnu adresu, ali je vrlo važno naglasiti da građani mogu glasati i bez tog poziva.

Neujednačena praksa za akreditaciju posmatrača na nivou opštinskih i gradskih izbornih komisija je ograničila posmatračku misiju da ima ujednačen pristup informacijama o radu OIK/GIK. Naime, dok određene OIK/GIK ne prepoznaju prava posmatrača, neke druge su tumačeći propise utvrdile da registrovani posmatrači na Republičkom nivou po automatizmu postaju posmatrači i na lokalnom nivou.

U ovom izveštajnom periodu, zabeležene su brojne aktivnosti političkih partija u kampanji. SNS je imao najintenzivniju kampanju na teritoriji cele Srbije koristeći sve kanale komunikacije skoro podjednako izuzev debata. Iza SNS, za trećinu slabije po intenzitetu kampanje imale su DSS/Dveri, DS/Nova stranka, SPS i LDP/SDS/LSV. U kampanju su se uključile i manje stranke. Različite kanale komunikacije koristile su i Levica Srbije, Dosta je bilo i Zavetnici.

Atmosferu kampanje karakterišu i navodi o pritiscima na birače i kupovini glasova, posebno među romskom populacijom i socijalno ugroženim kategorijama stanovništva.

Najčešće zloupotrebe korišćenja javnih resursa u ovom izveštajnom periodu su se pojavljivale u vidu učešća predstavnika državnih organa, lokalne samouprave i javnih komunalnih preduzeća na skupovima i drugim predizbornim aktivnostima stranaka, kao i promocije lokalnih funkcionera i stranaka pri otvaranju ili renoviranju različitih objekata ili tokom nekih javnih događaja. Registrovani su slučajevi primoravanja zaposlenih u javnim preduzećima da učestvuju na skupovima određenih političkih partija. Ovaj izveštajni

¹ Izjava predsednika RIK-a Dejana Đurđevića sa 109. sednice, u kojoj se navodi „da je nesporno da iza cele situacije sa falsifikovanim izjavama birača stoji dobro organizovana kriminalna grupa. Naime ova grupa u svom posedu ima tačnu bazu podataka određenog broja punoletnih građana Srbije, sa ispravnim imenom i prezimenom, tačnom adresom i jedinstvenim matičnim brojem građana“, ukazuje na neovlašćeno posedovanje podataka o ličnosti građana u ogromnim razmerama

² Odredbe člana 9. člana 24. stav 4. i člana 26. Zakona o političkim strankama koje se odnose na upis stranke u registar kao stranke nacionalne manjine.

³ Član 81. Zakona o izboru narodnih poslanika i član 42. stav 1. tačka 3 koji određuju ovlašćenja RIK-a u pogledu određivanja statusa stranke nacionalne manjine u pogledu izbora.

period, kao i prethodni, takođe je okarakterisan pokretanjem brojnih socijalnih i humanitarnih aktivnosti političkih stranka, na šta su ukazale i Agencija za borbu protiv korupcije⁴ i posmatračka misija KDILJP/OEBS⁵.

Kada je reč o medijskom izveštavanju o izbornom procesu, u ovom izveštajnom periodu premijer Srbije je bio zastupljen na najviše naslovih strana – ukupno 34 od 107 i to u pozitivnom kontekstu. Kako se izbori približavaju, njegovo prisustvo na naslovnim stranama je sve veće. Od ministara u Vladi značajnija pojavljivanja na naslovim stranama imao je ministar spoljnih poslova dok su se ostali ministri Vlade Srbije veoma retko pojavljivali na naslovnim stranama. Kada su u pitanju opozicioni lideri na najviše naslovnica se našao lider Demokratske stranke i u svim slučajevima u izuzetno negativnom kontekstu. Ostali opozicioni akteri se nisu pojavljivali na naslovim stranama.

⁴ Agencija za borbu protiv korupcije, *Aktivnosti političkih subjekata u izornoj kampanji*, <http://www.acas.rs/%D0%B0%D0%BA%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B8-%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D0%B8%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BA%D0%B8%D1%85-%D1%81%D1%83%D0%B1%D1%98%D0%B5%D0%BA%D0%B0%D1%82%D0%B0-%D1%83-%D0%B8%D0%B7/>

⁵ Ograničena misija za posmatranje izbora KDILJP/OEBS, *Privremeni izveštaj*, <http://www.osce.org/odihr/elections/serbia/228556>

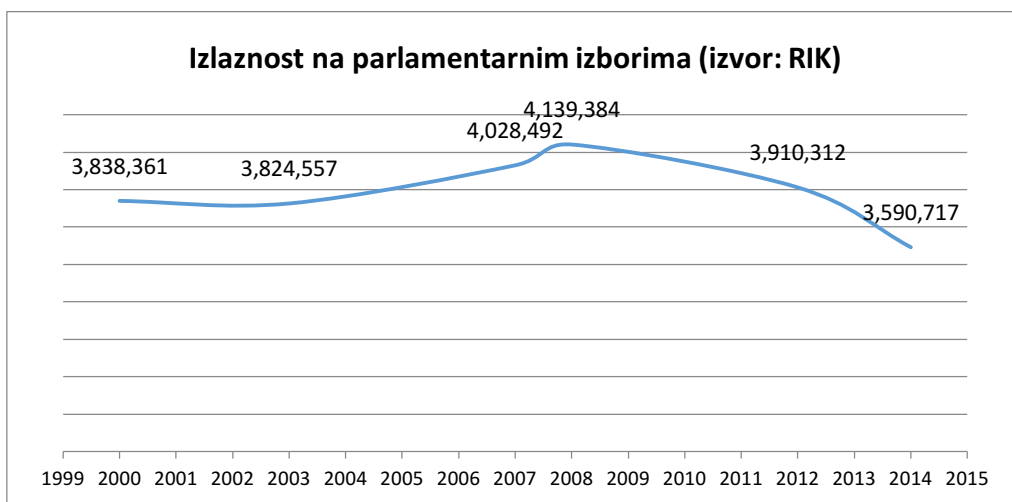
1. POLITIČKI KONTEKST

U Srbiji će se 24. aprila 2016. godine održati 11. parlamentarni izbori od uspostavljanja višestranačkog sistema 1990. godine. Uz vanredne parlamentarne, istog dana održaće se i redovni pokrajinski, kao i redovni izbori za lokalne parlamente.

Ove izbore Srbija dočekuje po prvi put kao zemlja kandidat za pristupanje Evropskoj Uniji (EU), sa prva dva otvorena poglavlja u tom procesu.⁶ Poglavlje 32 odnosi se na finansijsku kontrolu, dok je poglavlje 35 posvećeno normalizaciji odnosa sa Prištinom, što se u prošlosti pokazalo kao izvor tenzija u odnosima Srbije i EU. Od Vlade, formirane nakon predstojećih izbora, očekuje se da nastavi proces EU integracija. Ne treba zaboraviti ni činjenicu da Srbiju tek čekaju pregovori oko poglavlja 23 i 24, koji će ozbiljno poremetiti tradicionalne odnose u društvu, i bilo koja Vlada koja bude formirana nakon izbora će se naći pred ozbiljnim izazovima.

Izbeglička kriza i globalna ekonomska kriza takođe utiču na srpski politički kontekst i za posledicu imaju pad poverenja u EU integracije i porast anti-evropskih/pro-ruskih snaga u Srbiji⁷, što dodatno komplikuje zadatke buduće Vlade u pregovorima za priključivanje Evropskoj Uniji.

Pad pro-evropske opredeljenosti birača Srbije je direktno povezan sa temama na osnovu kojih će birači odlučivati kome da povere svoj glas. Najvažnije⁸ teme za birače Srbije su smanjenje nezaposlenosti, jačanje ekonomije, borba protiv korupcije, smanjenje siromaštva itd. Birači će 24. aprila zaokružiti onu političku opciju za koju veruju da će tokom naredne četiri godine biti u stanju da poboljša kvalitet života građana Srbije. Prema percepciji birača, ranije pomenute ekonomska i izbeglička kriza onemogućavaju Evropsku Uniju da obrati dovoljno pažnje na dešavanja u Srbiji u kontekstu jačanja ekonomije i povećanja životnog standarda.

⁶ Jedan od najvažnijih datuma za period između dva izborna ciklusa jeste 21. januar 2014. godine kada je doneta odluka o početku pristupnih pregovora sa Evropskom Unijom. Nakon ovog, po mnogima "istorijskog datuma", Srbija je tek krajem 2015. godine otvorila prva dva poglavlja - 14. decembra 2015. godine otvoreno je Poglavlje 32 o finansijskom nadzoru, i Poglavlje 35 o normalizaciji odnosa Beograda i Prištine.

⁷ Na osnovi omnibus istraživanja agencije IPSOS Strategic Marketing beleži se pad procenta birača koji bi glasali za članstvo u EU od gotovo 10% u poređenju sa 2014. Godinom, i više od 15% u poređenju sa 2010. godinom. U istom periodu pozitivan stav prema Rusiji je porastao za više od 20%.

⁸ Istraživanja agencije IPSOS Strategic Marketing od decembra 2015. godine za potrebe Nacionalnog Demokratskog Instituta.

Politički kontekst pred izbore 24. aprila obeležava nisko poverenje u institucije. Na osnovu istraživanja javnog mnjenja⁹ poverenje od nešto više od 10% birača u političke partije, parlament i sudstvo je jedno od najnižih u regionu. Poverenje u Predsednika i Vladu je malo veće, ali ne drastično, i iznosi nešto više od 20% birača. Jedini izuzetak je Predsednik Vlade Aleksandar Vučić, u koga, na osnovu istraživanja javnog mnjenja, poverenje ima više od polovine birača.

Smanjenje učešća birača na izborima je već zabeleženo na izborima 2014. godine i zbog svega navedenog postoji zabrinutost da će se ovaj trend nastaviti. Izlaznost birača na parlamentarne izbore od 2000. do 2012. godine je bila bez većih oscilacija¹⁰ sa srednjom vrednošću od 3,948,221 birača. Na parlamentarnim izborima 2014. godine učestvovalo je 3,590,717 birača, što je za više od 350,000 birača manje od srednje aritmetičke izlaznosti birača na parlamentarnim izborima u poslednjih 15 godina. Osim značajnog porasta apstinencije na izborima, primećen je osetan porast nevažećih glasačkih listića (tzv. Beli listići), što zajedno sa porastom apstinencije u kontekstu manjka poverenja u institucije ukazuje na porast nezadovoljnih i razočaranih aktivnih birača.

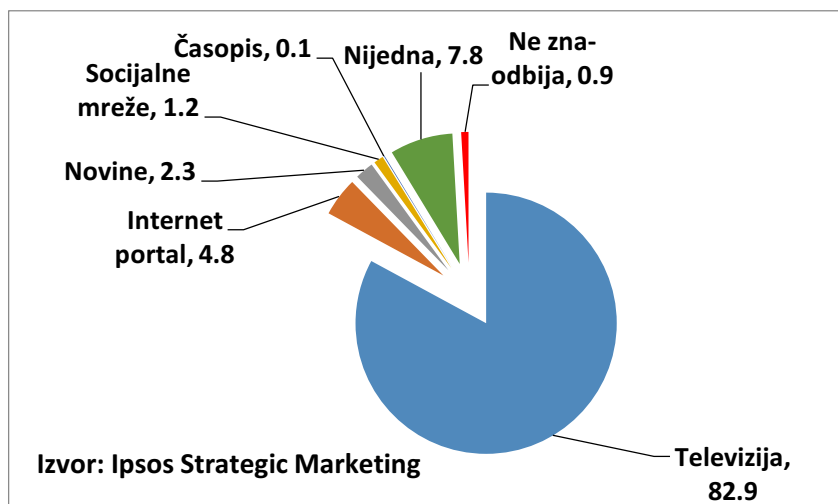
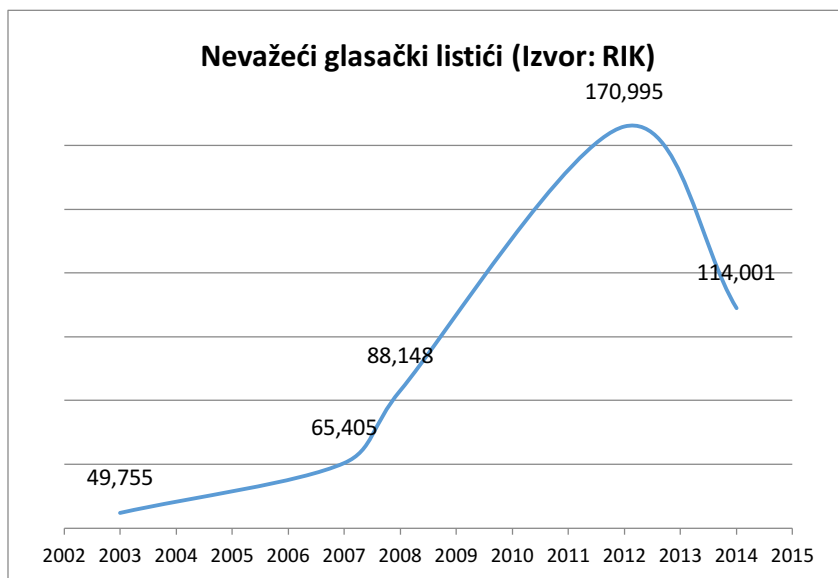
Izbori 24. aprila će biti drugi uzastopni vanredni parlamentarni izbori u poslednje četiri godine u mandatu koalicije okupljene oko Srpske napredne stranke. Ovaj „ubrzani“ izborni ciklus izaziva

„nedoumicu o njegovoj neophodnosti“ u srpskoj javnosti. Nije uobičajeno da se posle samo dve godine, i u situaciji u kojoj Vlada ima više nego stabilnu podršku i 210 od ukupno 250 poslanika u parlamentu, ponovo pokreće izborni ciklus.

Relevantna istraživanja dostupna u medijima (Faktor Plus, IPSOS – Strategic Marketing, Nova srpska politička misao) pokazuju da dominaciju stečenu na izborima 2014. godine Srpska napredna stranka (SNS) prenosi i u ovu izbornu kampanju. Demokratska stranka (DS), inače vladajuća stranka do 2012. godine, nastavila je sa cepanjem i na ovim izborima joj predstoji težak zadatak da, pored ulaska u nacionalni parlament, odbrani svoje poslednje veliko utočište – Vojvodinu, u kojoj je na vlasti već 16 godina. U vezi sa ovim nalazima, na političkom planu primetna je konsolidacija dela leve političke opcije (Socijaldemokratska stranka bivšeg Predsednika Srbije Borisa Tadića je u predizbornoj koaliciji sa Liberalno-demokratskom partijom i Ligom socijal-demokrata Vojvodine, i gotovo sigurno će lista proći cenzus), ali i rast podrške desnici koja od prrthodnih izbora nije bila zastupljena u parlamentu (koalicija Demokratske stranke Srbije (DSS) i Dveri, kao i Srpska radikalna stranka (SRS), predvođena „haškim pobednikom“ Vojislavom Šešeljem, takođe gotovo sigurno prelaze cenzus na ovim izborima).

⁹ Regionalno istraživanja agencije IPSOS Strategic Marketing za potrebe Nacionalnog Demokratskog Instituta iz 2015. godine.

¹⁰ Pogledati podatke o izlaznosti birača na parlamentarne izbore na veb stranici Republičke Izborne Komisije.

Jedno od ključnih pitanja svih izbora, pa i ovih, je pitanje ravnomerne zastupljenosti stranaka u medijskom prostoru, nenavijački i kritički stav medija prema svima, bez obzira da li su na vlasti ili ne, kao i stalno jačanje institucija zaduženih za kontrolu izbornog procesa u svim njegovim aspektima. U izveštaju ograničene posmatračke misije OEBS/ODIHR za prethodne vanredne izbore 2014. godine navodi se mišljenje misije da su pluralizam medija i nezavisnost novinara ugroženi uticajem koji na medije vrše političke partije i privatni sektor. Oni političke i ekonomske pritiske vide kao glavne razloge za samocenzuru među novinarima i javnim glasilima, i u nacionalnim i u lokalnim okvirima.¹¹

Uticaj medija na rezultate izbora je nesporan, posebno imajući u vidu činjenicu da se ogromna većina birača informiše o društveno aktuelnim temama iz elektronskih medija¹².

U periodu između dve kampanje retorika u i oko medijskog prostora se dodatno zaoštrila, što uslovljava zabrinutost za ulogu i uticaj medija u kontekstu ishoda izbornog ciklusa. Novinari se prema stavovima u odnosu na slobodu medija u Srbiji dele na „strane plaćenike“, i „udvoričke novinare“ i „botove“. Neki mediji su deklarirali svoju privrženost vlasti, dok su mnoge emisije debatabnog tipa sa velikom tradicijom nestale. Govori se o „mekoj cenzuri“ i ekonomskom pritisku na medije i novinare¹³.

Na lokalnom nivou, uprkos usvajanju dugo očekivanih „medijskih zakona“ – pre svega Zakona o javnom informisanju i medijima, ali i Zakona o javnim medijskim servisima i Zakona o elektronskim medijima, koji bi predviđenom privatizacijom medija u vlasništvu države, kao i transparentnošću vlasničke strukture, trebalo da obezbede manji uticaj države na medije, pogotovo na lokalnu, nije došlo do suštinskih promena. Preliminarne analize izbornih programa privatizovanih lokalnih medija pokazuju da je očekivani rezultat u velikoj meri izostao.¹⁴

Dosadašnja praksa takođe pokazuje da je Regulatorno telo za elektronske medije (REM) hitro reagovalo samo u slučajevima kršenja predizborne tišine. Tako je i 2012. i 2014. godine od kablovskih distributera REM tražio da bez odlaganja onemoguće emitovanje određenih programa, uglavnom iz okolnih zemalja, u kojima nisu poštovana pravila predizborne tišine.

U nedostatku striktno regulisanog medijskog prostora u kontekstu izbora, sa kontrolnim mehanizmima čija je efikasnost diskutabilna, i imajući u vidu uticaj medija na političku participaciju i političko opredeljenje, jedan od ključnih uslova za kredibilnost i legitimitet ukupnog izbornog procesa leži u političkoj objektivnosti i izbalansiranosti medijskog izveštavanja tokom ove kampanje.

Srbija je posle 2000. godine uglavnom usvojila prvi demokratski princip – izbori moraju biti fer i pravedni¹⁵. U skladu sa tim, broj stranih posmatračkih misija, kao i broj domaćih posmatrača se tokom vremena smanjivao. Na ovim izborima posmatračka misija Kancelarije OEBS-a za demokratske institucije i ljudska prava (OIDHR) će brojati 10 međunarodnih eksperata i 12 dugoročnih posmatrača koji će biti raspoređeni širom Srbije. Pored njih, Republička izborna komisija (RIK) je odobrila status izbornih posmatrača i sledećim domaćim organizacijama - CRTA, Građani na straži i Centar za slobodne izbore i demokratiju (CeSID).

Cilj posmatračke misije «Građani na straži» je da kroz nezavisno i objektivno praćenje i izveštavanje informiše građane o kvalitetu i demokratičnosti celokupnog izbornog procesa, i da na osnovu međunarodnih standarda edukuje građane i pomogne im da slobodno izaberu kome će poveriti svoj glas. Cilj misije je i da omogući građanima da procene kvalitet celokupnog izbornog procesa u odnosu na lokalnu zakonsku regulativu i međunarodne prakse za slobodne, fer i demokratske izbore.

¹¹ <http://www.osce.org/sr/odihr/elections/serbia/119405?download=true> – poglavlje X O MEDIJIMA, str. 16

¹² Istraživanje IPSOS Strategic Marketing, April 2014, za potrebe NDI

¹³ https://docs.google.com/viewerng/viewer?url=https://www.cenzolovka.rs/wp-content/uploads/2016/02/izvestaj_meka_cenzura_final.pdf

¹⁴ https://www.cenzolovka.rs/izbori_2016/

¹⁵ <http://www.rik.parlament.gov.rs/doc/dokumenta/ODIHR/2014%20OSCE%20parlamentarni%20lat.pdf>

2. IZBORNO ZAKONODAVSTVO I ADMINISTRACIJA

Dana 24. aprila 2016. godine održaće se vanredni izbori za poslanike Narodne skupštine, redovni izbori za poslanike skupštine autonomne pokrajine Vojvodine i redovni izbori za odbornike skupština opština/gradova i gradskih opština u Republici Srbiji.

Lokalni izbori neće biti održani u 14 lokalnih samouprava u kojima su održani vanredni lokalni izbori u periodu od 2013. do 2015. godine, a to su: Beograd, Zaječar, Arandjelovac, Bor, Vrbas, Kovin, Kosjerić, Lučani, Majdanpek, Medveđa, Mionica, Negotin, Odžaci i Pećinci.

Izbori za Narodne poslanike Republike Srbije, za poslanike skupštine autonomne pokrajine Vojvodina, odnosno za odbornike skupština opština/gradova i gradskih opština u održaće se Republici Srbiji kao jednoj izbornoj jedinici. Izbori se odvijaju primenom proporcionalnog izbornog sistema, glasanjem za izborne liste i raspodelom mandata srazmerno broju glasova koje su dobile izborne liste. Mandati se raspodeljuju primenom sistema najvećeg količnika (tzv. D'Ontov sistem). U raspodeli mandata učestvuju samo izborne liste koje su dobile najmanje 5% glasova od ukupnog broja glasova birača koji su glasali. Izuzetak su izborne liste političkih stranaka nacionalnih manjina, koje u raspodeli poslaničkih mandata učestvuju bez obzira na broj glasova koje su dobile (princip tzv. prirodnog praga).

Rokovi za sprovođenje izbornih radnji su počeli danom raspisivanja izbora, što je u slučaju izbora za poslanike Narodne skupštine 4. mart 2016. godine. U okviru svoje nadležnosti, Republička izborna komisija je donela Rokovnik za vršenje izbornih radnji u postupku sprovođenja izbora, kojim se bliže određuju rokovi za vršenje specifičnih izbornih radnji. Takođe, Pokrajinska izborna komisija kao i svaka pojedinačna Gradska/Opštinska izborna komisija su donele svoje Rokovnike za vršenje izbornih radnji.

Izbori za poslanike Narodne skupštine su prevashodno uređeni Zakonom o izboru narodnih poslanika i Uputstvom za sprovođenje izbora za poslanike Narodne skupštine, kojima se bliže uređuje postupak za sprovođenje izbora, i Poslovnikom Republičke izborne komisije. Izbori za poslanike skupštine autonomne pokrajine Vojvodina su uređeni Statutom autonomne pokrajine Vojvodina, Odlukom o izboru poslanika u skupštinu autonomne pokrajine Vojvodine, Uputstvom za sprovođenje izbora za poslanike u skupštinu autonomne pokrajine Vojvodine i Poslovnikom pokrajinske izborne komisije. Izbori za odbornike skupština opština/gradova i gradskih opština su uređeni Zakonom o lokalnim izborima, Zakonom o izboru narodnih poslanika i Poslovnici izbornih komisija opština/gradova/gradskih opština. Na Kosovu i Metohiji se održavaju samo izbori za poslanike Narodne skupštine. Radi sprovođenja izbora na Kosovu i Metohiji, RIK je doneo posebno Uputstvo za sprovođenje glasanja na izborima za narodne poslanike Narodne skupštine, raspisanim za 24. april 2016. godine, na teritoriji Autonomne pokrajine Kosovo i Metohija.

Organi za sprovođenje parlamentarnih izbora su Republička izborna komisija (RIK) i birački odbori (BO), koji rade u stalnom i proširenom sastavu. Rad biračkih odbora, na svim nivoima, sprovede se na biračkim mestima koje određuje RIK, u skladu sa Zakonom o izboru narodnih poslanika i Uputstvom za sprovođenje izbora za narodne poslanike Narodne skupštine. Izbori za narodne poslanike Narodne skupštine, izbori za odbornike skupština jedinica lokalne samouprave i izbori za poslanike u skupštinu autonomne pokrajine Vojvodine, sprovede birački odbori koje obrazuje Republička izborna komisija, prema Odluci o koordiniranom sprovođenju izbora. Republička izborna komisija (RIK) je donela Pravila o radu biračkih odbora za koordinirano sprovođenje izbora, kojima se bliže uređuje rad biračkih odbora na sprovođenju izbora.

Birački spisak je regulisan Zakonom o jedinstvenom biračkom spisku i Uputstvom za sprovođenje izbora za narodne poslanike Narodne skupštine. Jedinstveni birački spisak predstavlja javnu ispravu u kojoj se vodi jedinstvena evidencija državljana Republike Srbije koji imaju biračko pravo. Birački spisak vodi ministarstvo nadležno za poslove uprave. Međutim, do zaključenja biračkog spiska (8. april 2016. godine u 24 časa), birače koji nisu upisani u birački spisak upisuje opštinska/gradska uprava nadležna prema mestu prijavljenog prebivališta birača. Od zaključenja biračkog spiska tj. od 9. aprila 2016. godine, pa do 20. aprila 2016. godine u 24 časa, odnosno do 72 časa pre dana održavanja izbora, birače u birački spisak upisuje Ministarstvo državne

uprave i lokalne samouprave. Takođe, Republička izborna komisija je u skladu sa Uputstvom za sprovođenje izbora nadležna da objavi ukupan broj birača koji imaju pravo glasa na izborima raspisanim za 24. april 2016. godine. Birači će na dan izbora moći da glasaju na 8378 biračkih mesta. Od toga je 29 biračkih mesta u ustanovama za izvršenje krivičnih sankcija i 38 biračkih mesta u inostranstvu.

Zakonom o izboru narodnih poslanika i Zakonom o lokalnim izborima i dalje nisu obuhvaćene odredbe u vezi sa domaćim i međunarodnim posmatranjem izbora. U okviru ovih zakona mogu se naći članovi zakona koji propisuju da je rad organa za sprovođenje izbora javan. Sam pristup za posmatrače se utvrđuje uputstvima Republičke i Pokrajinske izborne komisije koja se u najvećoj meri odnose na rad posmatrača na dan održavanja izbora (pored odredbi koje se odnose na akreditaciju i praćenje rada RIK-a), pri čemu se ne definiše status dugoročnih posmatrača.

Na lokalnom nivou svaka Gradska/Opštinska izborna komisija ima svoja posebna pravila i procedure koja su potrebna da bi se posmatrao rad ovih komisija. Za proces akreditacije posmatrača za posmatranje izbora na biračkim mestima je zadužena Republička izborna komisija (RIK), imajući u vidu činjenicu da se izbori 24. aprila sprovode koordinirano, prema Uputstvu za sprovođenje izbora za narodne poslanike Narodne skupštine.

3. CRTA POSMATRAČKA MISIJA «GRAĐANI NA STRAŽI» KAKO PRATIMO IZBORNI PROCES

Centar za istraživanje, transparentnost i odgovornost - CRTA prati celokupan izborni proces u okviru posmatračke misije „Građani na straži“.

3.1 PERIOD PRE IZBORNOG DANA

Tokom predizbornog perioda dugoročni posmatrači prate više aspekata izbornog procesa: izbornu kampanju (opšte informacije u vezi sa kampanjom; glavne teme kampanje; generalnu atmosferu kampanje; slučajeve neregularnosti ali i slučajeve teških povreda izbornog zakona tokom izvođenja kampanje), rad izborne administracije, korišćenje javnih resursa u kampanji i izveštavanje medija. U periodu od 24. marta do dana izbora, 24. aprila 2016 godine, 34 specijalno obučena dugoročna posmatrača raspoređena su u svakom od postojećih okruga, čime se omogućava dobijanje informacija o toku i trendovima izbornog procesa za teritoriju cele Srbije¹⁶.

Suštinska uloga dugoročnih posmatrača je posmatranje i ocena efektivnosti i nepristrasnosti izborne administracije, primene izbornih zakona i regulativa, prirode kampanje i političkog ambijenta. U tom cilju, dugoročni posmatrači uspostavljaju i održavaju kontakte sa regionalnom i lokalnom administracijom i predstavnicima vlasti, političkim partijama i kandidatima, liderima manjinskih grupa i građanskim društvom, uključujući grupe za zaštitu ljudskih prava, ženske organizacije, druge nevladine organizacije (NVO) i predstavnike medija.

Metodologija za dugoročno praćenje izbornog procesa posmatračke misije “Građani na straži” bazira se na najvišim međunarodnim standardima za posmatranje izbora (*Deklaracija o principima za međunarodno posmatranje izbora*¹⁷, *Kodeks ponašanja za međunarodne posmatrače izbora*, *Deklaracija o principima za nepartijsko posmatranje izbora od strane građanskih organizacija*¹⁸ i *Kodeks ponašanja za nepartijske posmatrače*) što nam omogućava da izveštavamo o kvalitetu samog izbornog procesa.

3.2 IZBORNI DAN – 24. april 2016. godine

Tokom izbornog dana posmatrači će pratiti kvalitet samog izbornog procesa na 450 biračkih mesta. Nakon intenzivnog treninga sprovedenog od strane CRTA tima, posmatrači će na biračkim mestima posmatrati najvažnije aspekte procesa glasanja u vezi sa otvaranjem biračkih mesta, tokom glasanja, zatvaranjem biračkih mesta i prebrojavanjem glasova. Posmatrači će biti na biračkim mestima od početka priprema za otvaranje biračkih mesta pa sve dok članovi biračkih odbora ne objave rezultate izbora za posmatrano biračko mesto, čime će se obezbediti apsolutan uvid u dešavanja na biračkim mestima tokom izbornog dana.

3.3 PERIOD POSLE IZBORNOG DANA

Nakon procesa glasanja tokom izbornog dana, posmatrači će pratiti rad Republičke izborne komisije do saopštavanja zvaničnih rezultata. Takođe, posmatrači će pratiti i proces žalbi na rad biračkih odbora i Republičke izborne komisije, ukoliko ih bude.

3.4 KAKO OBAVEŠTAVAMO JAVNOST O NALAZIMA

Na osnovu obrađenih podataka, CRTA priprema izveštaje i predstavlja ih javnosti. Tokom predizbornog perioda CRTA će objaviti dva izveštaja o nalazima dugoročne posmatračke misije «Građani na straži» kako bi upoznala javnost sa kvalitetom izbornog procesa u posmatranim periodima, kao i mogućim neregularnostima. Prvi

¹⁶ Posmatračka misija «Građani na straži» neće imati raspoređene posmatrače na teritoriji Kosova i Metohije

¹⁷ <https://www.ndi.org/dop>

¹⁸ <https://www.ndi.org/DoGP>

izveštaj, koji je CRTA objavila 7. aprila odnosi se na prve dve nedelje rada dugoročnih posmatrača, dok se drugi izveštaj objavljuje neposredno pred početak predizborne tišine 20. aprila.

Tokom izbornog dana 24. aprila CRTA će javnost obavestavati o dešavanjima na biračkim mestima i ostalim relevantnim informacijama u vezi sa izbornim procesom na dan glasanja. U ponedeljak, 25. aprila, nakon analize podataka, CRTA će objaviti preliminarne rezultate monitoringa izbornog dana i upoznati javnost i aktere uključene u izborni proces sa nalazima monitoringa. Izveštaj o celokupnom izbornom procesu koji obuhvata period pre izbornog dana, dan izbora i period posle izbornog dana CRTA će objaviti nakon saopštavanja zvaničnih rezultata izbora od strane Republičke izborne komisije.

Sve informacije o radu posmatračke misije "Građani na straži" CRTA objavljuje na sajtu www.gradjaninastrazi.rs

4. ANALIZA I NALAZI

Ukupno 34 dugoročna posmatrača CRTA posmatračke misije "Građani na straži" su u periodu od 4. do 18. aprila 2016. godine prikupljali informacije o više aspekata izbornog procesa: o radu izborne administracije, kako političke partije vode predizbornu kampanju (opšte informacije u vezi sa kampanjom; glavne teme kampanje; generalnu atmosferu kampanje; slučajeve neregularnosti, ali i slučajeve teških povreda izbornog zakona tokom izvođenja kampanje), korišćenju javnih resursa u kampanji i o tome kako se mediji izveštavaju. Dugoročni posmatrači su raspoređeni u svakom od postojećih okruga, čime se ostvaruje jednaka mogućnost dobijanja informacija o toku i trendovima izbornog procesa za teritoriju cele Srbije. Tokom ovog izveštajnog perioda posmatrači su uspostavili kontakte i održali ukupno 354 sastanka sa predstavnicima gradskih i opštinskih komisija (99), lokalnih samouprava (26) političkih stranaka i pokreta (194), medija (14) i organizacija civilnog društva (20). Posmatračka misija "Građani na straži" ima i akreditovane posmatrače u Republičkoj izbornoj komisiji koji su pratili rad ovog organa za sprovođenje izbora.

4.1 Izborna administracija

Ovaj posmatrani period je, u pogledu rada Republičke izborne komisije (RIK), obeležilo proglašenje izbornih lista, kao i situacije u kojoj se našao RIK u vezi sa otkrivenim falsifikovanim izjavama podrške birača izbornim listama, i zahtevima pojedinih stranaka da dobiju status manjinskih stranaka. Utvrđeno je nešto više od 15 hiljada krivotvorenih izjava birača koje su pronađene kod sedam izbornih lista. Presedan je da se jedna od ovih lista (Republikanska stranka – Republikanus part – Nikola Sandulović) ipak našla na zbirnoj izbornoj listi, uprkos činjenici da, kada se oduzme broj neispravnih/falsifikovanih izjava podrške birača, ta lista nema dovoljan broj izjava podrške za proglašenje liste, čime se direktno krši jasna pravna norma¹⁹.

CRTA posmatračka misija „Građani na straži“ ocenjuje da je Republička izborna komisija (RIK) u skladu sa važećim zakonima sprovodila svoje aktivnosti, kao i da je obezbedila uslove za rad akreditovanih posmatrača. Istovremeno, RIK nije uspeo da adekvatno odgovori na svaki pokušaj izigravanja zakona i/ili nepravilnosti prilikom podnošenja izbornih lista, zbog nedorečenih zakonskih rešenja i manjka kapaciteta stručne službe. U pogledu liste Republikanska stranka – Republikanus part – Nikola Sandulović, odlučivanje RIK-a je jasno bilo ograničeno²⁰.

Posmatrajući tok celog izbornog procesa sa aspekta rada izbornih organa, a prevashodno RIK-a i Upravnog suda (kao drugostepenog organa za žalbe), evidentno je da u važećim propisima postoji kolizija u pogledu statusa stranke nacionalne manjine u kontekstu izbora za Narodnu skupštinu Republike Srbije (Zakon o političkim strankama²¹ i Zakon o izboru narodnih poslanika²²). Drugi problem se odnosi na nedostatak jasno utvrđenih mehanizama upotrebe vanrednih pravnih sredstava i sudske zaštite u slučajevima povrede izbornih prava.

Izjava predsednika RIK-a Dejana Đurđevića sa 109. sednice RIK-a²³ ukazuje na neovlašćeno posedovanje podataka o ličnosti građana u ogromnim razmerama. U vezi sa tim, CRTA posmatračka misija "Građani na straži" zahteva od nadležnih organa da hitno istraže ove navode i spreče eventualne zloupotrebe ličnih podataka građana.

¹⁹ Zakon o izboru narodnih poslanika, član 43. stav 1: „Izborna lista je utvrđena kad je svojim potpisima podrži najmanje 10.000 birača“.

²⁰ Uzimajući u obzir pravno shvatanje Upravnog suda utvrđenog na 63. Sednici svih sudija, održanoj 7. aprila 2016. godine, kojim se ističe da nema upotrebe vanrednih pravnih lekova u izbornim postupcima.

²¹ Odredbe člana 9. člana 24. stav 4. i člana 26. Zakona o političkim strankama koje se odnose na upis stranke u registar kao stranke nacionalne manjine.

²² Član 81. Zakona o izboru narodnih poslanika i član 42. stav 1. tačka 3 koji određuju ovlašćenja RIK-a u pogledu određivanja statusa stranke nacionalne manjine u pogledu izbora.

²³ Dejan Đurđević: „Nesporno je da iza cele situacije sa falsifikovanim izjavama birača stoji dobro organizovana kriminalna grupa. Naime ova grupa u svom posedu ima tačnu bazu podataka određenog broja punoletnih građana Srbije, sa ispravnim imenom i prezimenom, tačnom adresom i jedinstvenim matičnim brojem građana“.

CRTA posmatračka misija "Građani na straži" ponovo ukazuje na nepostojanje ujednačene regulative koja se odnosi na akreditaciju posmatrača za praćenje rada OIK/GIK, kao što je slučaj sa Kraljevom, gde je GIK odbio kompletnu dokumentaciju posmatrača koja je bila u skladu s propisima GIK i time protivpravno postupio.

Prepoznati problem u ostvarivanju izbornog prava se odnosi na situaciju sa novim vozačkim dozvolama, koje zbog činjenice da ne sadrže odštampan jedinstveni matični broj građana, neće moći da budu korišćene kao identifikacioni dokumenti.²⁴

4.1.1 Rad Republičke izborne komisije (RIK)

U posmatranom periodu od 4. do 18. aprila 2016. godine održane su 23 sednice RIK-a. Ovaj period obeležilo je: odlučivanje o proglašenju i odbijanju izbornih lista, utvrđivanje podnosiocima izbornih lista položaja stranke nacionalne manjine, objavljivanje ukupnog broja birača, način isplate naknade za rad u biračkim odborima, utvrđivanje zbirne izborne liste za kandidate za narodne poslanike, utvrđivanje broja glasačkih listića za glasanje na izborima za narodne poslanike. Najvažniji momenat koji je obeležio ovaj period i ceo izborni proces je situacija sa falsifikovanim izjavama birača koji podržavaju izborne liste. Utvrđeno je nešto više od 15.000 krivotvorenih izjava koje su pronađene kod 7 izbornih lista.

U posmatranom periodu podneto je 16 izbornih lista od kojih je devet proglašeno, dok je šest izbornih lista odbijeno jer nisu postupile po Zaključku o ispravljanju nedostataka, a dva predlagača su povukla izbornu listu. U ovom periodu Republička izborna komisija je donela oko 15 zaključaka koji su se odnosili na ispravljanje nedostataka predloženih izbornih lista.

Republička izborna komisija je odbila 10 Prigovora predlagača izbornih lista, kao i četiri prigovora građana. Prigovori građana su se odnosili na poništenje zbirne izborne liste jer se na listi nalazi stranka koja nije ispunila uslove za proglašenje izborne liste i za koju je utvrđeno da je falsifikovala izjave birača koji podržavaju izbornu listu, kao i na činjenicu da Zelena stranka dovodi eventualne glasače u zabludu u pogledu delovanja političke stranke, kao i na rešenje kojim se priznaje status stranke nacionalne manjine Zelenoj stranci.

Među važnijim odlukama koje je doneo RIK izdvajamo:

- Odluku o utvrđivanju teksta saopštenja za javnost biračima o načinu ostvarivanja izbornog prava na glasanju za narodne poslanike.
- Odluku o izmenama odluka o obrazovanju radnih tela Republičke izborne komisije.
- Odluku o utvrđivanju vremena početka i završetka glasanja na biračkim mestima u inostranstvu.
- Odluku o načinu isplate naknada za rad u biračkim odborima i da naknada mora da se isplaćuje na tekuće račune.
- Odluku o objavljivanju ukupnog broja birača u Republici Srbiji kojom je utvrđeno da ukupan broj birača na dan 8. aprila 2016. godine iznosi 6.737.808.
- Odluku o proglašenju broja biračkih mesta u Srbiji koji iznosi 8378.

Među važnijim rešenjima izdvajamo:

- Rešenje o obrazovanju biračkih odbora za koordinirano sprovođenje izbora.
- Rešenje o utvrđivanju broja glasačkih listića za glasanje na izborima za narodne poslanike, pri čemu će se štampati 6.771.497 glasačkih listića što obuhvata ukupan broj birača (6.737.808) i broj rezervnih listića od 0.5% od ukupnog broja glasača (33.689 glasačkih listića).
- Rešenje o utvrđivanju Zbirne izborne liste od 13. aprila 2016. godine.

²⁴ U članu 15. stav 4. pravilnika o radu biračkog odbora, utvrđuje se vrsta dokumenta kojim se dokazuje identitet birača: "Svoj identitet birač dokazuje važećom ličnom kartom, odnosno važećom putnom ispravom (pasošem), kao i važećom vozačkom dozvolom koja sadrži jedinstveni matični broj građana".

STATUS IZBORNIH LISTA NA VANREDNIM PARLAMENTARNIM IZBORIMA 2016. GODINE U SRBIJI

Naziv liste	Status liste	Utvrđeno postojanje falsifikata	Koliko falsifikata?	Način falsifikovanja
Aleksandar Vučić - Srbija pobeđuje	Proglašena			
Za pravednu Srbiju - Demokratska stranka (Nova, DSHV, ZZS)	Proglašena			
Ivica Dačić - SPS - JS -Dragan Marković Palma	Proglašena			
Dr Vojislav Šešelj - Srpska radikalna stranka	Proglašena			
DVERI - DSS - Sanda Rašković Ivić - Boško Obradović	Proglašena			
Savez vojvođanskih Mađara - Istvan Pastor	Proglašena			
Boris Tadić, Čedomir Jovanović - Savez za bolju Srbiju - LDP, LSV, SDS	Proglašena			
Muamer Zukorlić - Bošnjačka demokratska zajednica Sandžaka	Proglašena			
SDA Sandžaka - Dr. Sulejman Ugljanin	Proglašena			
Za slobodnu Srbiju - Zavetnici - Milica Đurđević	Proglašena			
Grupa građana za preporod Srbije - prof dr Slobodan Komazec	Proglašena			
Ruska stranka - Slobodan Nikolić	Proglašena			
Republikanska stranka - Nikola Sandulović	Proglašena	Da	900	Štampanje pečata Osnovnog suda u Šapcu
Srpsko ruski pokret - Slobodan Dimitrijević	Proglašena			
Romska lista Srbije	Povučena			
Borko Stefanović - Srbija za sve nas	Proglašena			
Dijalog - Mladi sa stavom - Stanko Debeljaković	Proglašena			
Dosta je bilo - Saša Radulović	Proglašena			
Jedinstvena ruska stranka - Zoran Marić	Povučena	Da	4,845	Štampanje pečata Osnovnog suda u Šapcu
6. oktobar za sve nas	Odbijena	Da	2,707	Pečatom suda u Beogradu (ne zna se kog suda) pod sumnjivim okolnostima
Dokazano - Prof dr. Danica Grujić - Vlaška stranka	Odbijena			
VMDK Mađarski pokret za promene	Odbijena	Da	1,611	Falsifikovanim pečatom Prvog osnovnog suda u Beogradu
Partija za demokratsko delovanje - Ardita Sinani	Proglašena			
To smo mi - Prirodni pokret - Vladimir Zaharijev	Odbijena	Da	3,957	Falsifikovanim pečatom Prvog osnovnog suda u Beogradu
TOLERANCIJA	Odbijena	Da	1130	Falsifikovanim pečatom Prvog osnovnog suda u Beogradu
Zelena stranka	Proglašena			
Nijedan od ponuđenih odgovora	Povučena			
U inat - Složno za Srbiju - Narodni savez	Proglašena			
Romska stranka - Bunjevci građani Srbije	Odbijena	Da	650	Ne zna se način falsifikovanja, ali je krivično delo učinjeno pečatom Osnovnog suda u Zrenjaninu, odeljenje u Sečnju.

INFORMACIJE DOBIJENE PRAĆENJEM RADA RIK-A

4.1.2 Zakonitost rada

U pogledu donošenja odluka u posmatranom periodu, stav posmatračke misije je da je RIK postupao u skladu sa propisima, uključujući i pravo podnosioca lista na žalbu i uvažavanje odluka/rešenja drugih instanci (Upravni sud). Međutim, uočljiv je nedostatak jednog pravnog akta koji bi precizno regulisao izborni proces kada se održavaju izbori na više nivoa, kao što je sada slučaj i koji bi jasno definisao ovlašćenja i postupanje RIK-a u situacijama kada se naknadno utvrde nedostaci u izbornoj dokumentaciji podnosilaca izbornih lista. Konkretno, u slučajevima koji su obeležili ovaj izborni proces, a odnose se na ovlašćenje RIK-a da shodno Zakonu o izborima za narodne poslanike podnosiocima izbornih lista utvrđuje položaj nacionalne manjine u kontekstu izbora što je u koliziji sa Zakonom o političkim strankama koji reguliše njihovu registraciju, a samim tim i definiše njihov položaj. Posmatrajući tok celog izbornog procesa sa aspekta rada izbornih organa, a prevashodno RIK-a i Upravnog suda (kao drugostepenog organa za žalbe), evidentno je da su u praksi ova dva propisa/tumačenja u koliziji. Drugi problem se odnosi na nedostatak jasno utvrđenih mehanizama upotrebe vanrednih pravnih sredstava i sudske zaštite u slučajevima povrede izbornih prava.

Praćenjem sednica RIK-a primećeno je da su u ovom posmatranom periodu vođene diskusije između članova RIK-a, u čemu je prednjačio predsednik Republičke izborne komisije pre svega u pronalaženju načina za rešavanje situacije oko liste "Republikanska stranka – Republikanus part – Nikola Sandulović", koja je proglašena pre nego što su utvrđeni nedostaci koji bi doveli do suprotnog ishoda da su na vreme uočeni. U većini slučajeva odluke RIK-a su donete jednoglasno, u izuzetnim slučajevima sa jednim uzdržanim glasom i/ili jednim „protiv“. Jedini slučaj gde smo mogli da vidimo tesnu odluku većine je slučaj odlučivanja o predlogu Zelene stranke da joj se prizna status stranke nacionalne manjine. Naime, ova odluka je doneta sa 18 glasova, a potreban broj glasova za odluku bio je 17. Ovakvu situaciju treba tumačiti u kontekstu sudaranja mišljenja o tome koja stranka zapravo predstavlja stranku nacionalne manjine.

Rešavajući po predlogu Zelene stranke da joj se prizna položaj stranke nacionalne manjine, RIK je odstupio od kriterijuma koje je primenio u odnosu na slučajeve stranaka kojima je odbila predlog za utvrđivanje ovog položaja. Uz ocenu da ova stranka svojim delovanjem ne ispunjava kriterijum da joj se prizna položaj stranke nacionalne manjine, RIK je, prihvatajući pravno shvatanje Upravnog suda utvrđenog na 63. Sednici svih sudija, održanoj 7. aprila 2016. godine, ipak usvojio predlog ove stranke da joj se utvrdi položaj stranke nacionalne manjine.

RIK je nakon događaja sa falsifikovanjem izjava birača koji podržavaju određene izborne liste preduzeo preventivne mere u sprečavanju eventualnih zloupotreba u izbornom procesu. RIK je doneo odluku da se naknada za rad članova biračkih odbora isplaćuje na tekuće račune jer se u dosadašnjoj praksi dešavalo da su članovi biračkih odbora isplaćivani na ruke pri čemu su političke stranke koje su ih delegirale zadržavale određeni procenat naknade.

Dodatno, RIK je zbog pojave lažnih pisama građanima, kojima se pozivaju da izađu na izbore pod pretnjom gubitka određenih prava usled neizlaska na glasanje, doneo odluku da se objavi saopštenje za javnost kojim se građani upozoravaju da ne podležu uticaju takvih pisama.

4.1.3 Glavna obeležja posmatranog perioda

4.1.3.1 Položaj stranke nacionalne manjine na izborima za narodne poslanike

Položaj stranke nacionalne manjine u izbornom ciklusu je određen prevashodno članom 81. Zakona o izboru narodnih poslanika i članom 42. Uputstva za sprovođenje izbora u kom se bliže određuje sam postupak i uslovi pod kojim neka stranka nacionalne manjine može steći status stranke nacionalne manjine u izbornom ciklusu. Pitanje statusa stranke nacionalne manjine u izbornom ciklusu je važno jer političke stranke nacionalne manjine i koalicije političkih stranaka nacionalnih manjina učestvuju u raspodeli mandata i kada dobiju manje od 5% glasova od ukupnog broja birača koji su glasali (tzv. prirodni prag). U Zakon o izboru narodnih poslanika je 2004. godine uvedena pozitivna diskriminacija političkih stranaka nacionalnih manjina zbog toga što se u tadašnjem skupštinskom sazivu nije našla nijedna politička stranka nacionalnih manjina. Pitanje statusa stranke nacionalne manjine u izbornom ciklusu treba tumačiti odvojeno od odredbi Zakona o političkim strankama, koji

u članu 3. bliže određuje pojam političke stranke nacionalne manjine. Dakle, prilikom registracije stranke i primene Zakona o političkim strankama nadležno Ministarstvo prihvata zahtev stranke o načinu na koji ona želi da nastupa u političkom prostoru, dok se u Zakonu o izboru narodnih poslanika i ovlašćenjima RIK-a postavlja pitanje kako se stranka političke manjine bavi politikom u njenom političkom životu i šta stranka nacionalne manjine predstavlja zapravo u stvarnom političkom životu.

Odlučujući po predlozima određenih političkih stranaka da im se prizna položaj stranke nacionalne manjine za učešće na izborima, Republička izborna komisija je, koristeći se ovlašćenjima koja proizilaze iz odredbi Zakona o izboru narodnih poslanika o položaju podnosioca izborne liste kao političke stranke nacionalne manjine²⁵, odnosno koalicije političkih stranaka nacionalnih manjina, a na njihov predlog, priznala položaj stranke nacionalne manjine sledećim partijama: Partiji za demokratsko delovanje – Ardita Sinani i Zelenoj stranci, dok je odbila priznavanje ovog položaja Ruskoj Stranci (Slobodan Nikolić), Srpsko – ruskom pokretu i Republikanskoj stranci (Nikola Sandulović). Koristeći svoje pravo na izjavljivanje žalbe Upravnom sudu na odluke RIK-a, Upravni sud je doneo presude kojima je poništio rešenja RIK-a i istovremeno utvrdio da podnosioci ovih lista imaju položaj političkih stranaka nacionalnih manjina.

4.1.3.2 Falsifikovane izjave podrške birača listama kandidata

Prema članu 43. stav 1. Zakona o izboru narodnih poslanika predviđeno je da je izborna lista utvrđena tek kada je svojim potpisima podrži najmanje 10.000 birača. Ovaj stav Zakona predstavlja glavni uslov koji stranke moraju da ispune da bi mogle da učestvuju u izbornoj trci.

Prilikom održavanja 98. sednice RIK-a, članovi RIK-a i šira javnost su obavešteni o podatku da je Jedinstvena Ruska stranka falsifikovala 4.845 potpisa birača koji podržavaju listu. RIK je utvrdio da ukupan broj falsifikovanih izjava iznosi nešto malo više od 15.000 na sedam izbornih lista. Jedinstvena Ruska stranka se povukla iz izborne trke, dok je preostalih šest izbornih lista podnelo žalbu RIK-u, dok su se dve izborne liste žalile i Upravnom sudu. Nakon uvida u veliki broj falsifikata na različitim izbornim listama, RIK je odlučio da proveriti sve potpise podrške za 13 lista koje su predale svoju kandidaturu poslednjeg dana zakonskog roka za podnošenje izbornih lista (8. aprila 2016. godine) i najavio da će izjave podrške koje su birači dali preostalim listama biti proverene nakon završetka izbornog procesa (posle 1. maja 2016. godine).

Članovi RIK-a su prilikom provere izborne dokumentacije posumnjali u originalnost otisnutog pečata Prvog osnovnog suda u Šapcu. Naime, svi otisci pečata su otisnuti ravnomerno pod istim uglom sa jasno čitljivim tekstom i svi su istovetno prostorno orijentisani. RIK je obavestio MUP i tužilaštvo o postojanju 4.845 spornih izjava. Ubrzo je stigla i analiza iz MUP-a u kojoj je potvrđeno da ove izjave nemaju otisak pečata već da su nastale na nekom od kompjuterskih štampača. RIK je u komunikaciji sa sekretarom suda u Šapcu utvrdio i da se adresa suda ne poklapa sa stvarnom adresom Osnovnog suda u Šapcu, kao i da su izjave overene krajem marta zavedene pod većim rednim brojem nego izjave overene početkom aprila. Kao jedino moguće pravno sredstvo, RIK je Zaključkom naložio Jedinstvenoj Ruskoj Stranci da dostavi neophodan broj izjava birača koji je propisan članom 43. Zakona o izboru narodnih poslanika.

Predstavnici Jedinstvene ruske stranke su na sastanku sa predstavnicima RIK-a povukli svoju listu i ukazali na činjenicu da njihova stranka nije sama prikupljala izjave birača već se obratila za pomoć stranci sa jačom političkom infrastrukturom - Republikanskoj stranci. Na sastanku su predstavnici Jedinstvene ruske stranke zahtevali uvid u izborni materijal Republikanske stranke i njihove izjave birača. RIK je odbio zahtev Jedinstvene ruske stranke, ali je samoinicijativno pristupio proveriti dokumentacije Republikanske stranke. Prilikom naknadne provere utvrđeno je da je oko 900 izjava birača overeno kopijom pečata Prvog osnovnog suda u Šapcu, kao i u slučaju Jedinstvene ruske stranke. Kako je ova izborna lista već bila proglašena i protekom rokova, rešenje o proglašenju Republikanske stranke je postalo pravnosnažno shodno Zakonu, kao i stavu Upravnog suda da se u izbornim predmetima ne mogu koristiti vanredna pravna sredstva²⁶. Ovakva situacija dovela je do toga da se izborna lista za koju je utvrđeno da je falsifikovala izjave birača, i pri tome nije ispunila

²⁵ Član 81. Zakona o izboru narodnih poslanika, stav 4 „O tome da li podnosilac izborne liste ima položaj političke stranke nacionalne manjine, odnosno koalicije političkih stranaka nacionalnih manjina odlučuje Republička izborna komisija pri proglašenju izborne liste, a na predlog podnosioca izborne liste koji mora biti stavljen pri podnošenju izborne liste“.

²⁶ Pravno shvatanje Upravnog suda utvrđenog na 63. Sednici svih sudija, održanoj 7. aprila 2016. godine, navodi da nije dozvoljeno korišćenje vanrednih pravnih lekova u izbornim postupcima.

uslov u pogledu broja od 10.000 potpisanih i pravno valjanih overenih izjava birača koji podržavaju određenu izbornu listu, našla na zbirnoj listi i time stekla mogućnost da ima predstavnike u Narodnoj skupštini.

Izborna lista "6. oktobar - za sve nas" je Zaključkom RIK-a bila dužna da dostavi 2.649 izjava podrške birača. Na 101. sednici RIK-a saopšteno je da je prilikom provere podnete dokumentacije utvrđeno da 383 lica nisu upisana u birački spisak i da su 793 lica već podržala neku od predhodnih izbornih lista. Samim tim, izborna lista "6. oktobar - za sve nas" nije dostavila neophodan broj pravno valjanih izjava birača i lista je odbijena. RIK je prilikom provere izjava birača utvrdio da su roditelji jednog člana stručne službe, koji su preminuli, podržali ovu listu. Ova činjenica izazvala je dodatnu sumnju u verodostojnost podnetih izjava birača. Detaljnom proverom utvrđeno je da je svih 2.649 izjava birača sakupljeno i overeno istog dana od strane Prvog osnovnog suda u Beogradu. Takođe, brojevi ličnih karata se ne poklapaju na izornoj dokumentaciji sa brojevima ličnih karata na klauzuli o overi i interesantna je činjenica da su građani iz cele Srbije dolazili taj dan na overu potpisa. I o ovom slučaju obavešteno je nadležno tužilaštvo i MUP. RIK je iz suda dobio informaciju da su sudski overivači tog dana izlazili na teren i izvršavali overu potpisa birača.

Na 102. sednici RIK-a objavljen je podatak da je izborna lista VMDK - Mađarski pokret za promene, postupajući po zaključku RIK-a, dostavila 1.611 overenih izjava birača koje su overene pečatom Prvog osnovnog suda u Beogradu pod rednim brojem 3, koji je oštećen i van upotrebe. I o ovoj činjenici upoznati su MUP i nadležno tužilaštvo. RIK je u komunikaciji sa sudom dobio podatak da je pečat oštećen i da je van upotrebe od kraja januara 2016. godine, tako da podnete izjave nikako nisu mogle biti overene u Prvom osnovnom sudu. Takođe, u sudu nisu imali nikakve podatke u njihovim službenim knjigama o izvršenim overama, kao i drugi primerak overe koji je propisan Zakonom. Na sledećim sednicama utvrđeno je da su izborne liste "To smo mi - Prirodni pokret - Vladimir Zaharijev" i "Tolerancija" prilikom postupanja po Zaključku RIK-a takođe dostavile izjave birača koje su bile overene istim pečatom koji je oštećen i van upotrebe. Utvrđeno je da izborna lista "To smo mi - Prirodni pokret - Vladimir Zaharijev" ima ukupno 3.957 izjava overenih falsifikovanim pečatom Prvog osnovnog suda, dok izborna lista "Tolerancija" ima ukupno 1.130 spornih izjava. Kako nijedna od tri stranke nije imala Zakonom propisanih 10.000 pravno valjanih potpisa birača, njihove izborne liste su odbijene rešenjima RIK-a.

U slučaju izborne liste "Romska stranka - Bunjevci građani Srbije" utvrđeno je da su prilikom provere izborne dokumentacije, koju je stranka dostavila postupajući po Zaključku RIK-a, utvrđene nepravilnosti u vezi sa 650 overenih izjava birača. RIK je utvrdio da 650 izjava nije overeno od strane Prvog osnovnog suda u Zrenjaninu. U Sudu imaju dokaze o overi samo 60 izjava birača, kao i evidenciju da je za tih 60 overenih izjava naplaćena sudska taksa za overu.

RIK je pristupio ponovnoj proveru celokupne dokumentacije, a naročito overenih izjava birača, za poslednjih 13 lista. Takođe, RIK je obavestio javnost da će nakon završetka izbornog procesa pristupiti detaljnoj proveru celokupne izborne dokumentacije i za preostale stranke koje su učestvovala na izborima.

4.1.3.3 Dosledna primena propisa

Republička izborna komisija u svom radu ne sprovodi dosledno koncept anonimizacije podataka o ličnosti. Naime, u određenom broju rešenja članovima RIK-a i javnosti su bili dostupni naročito oseljivi podaci o ličnosti²⁷. Ovakvo postupanje RIK-a nije u skladu sa Zakonom o zaštiti podataka o ličnosti i RIK treba da obrati posebnu pažnju na ovaj korpus prava učesnika izbora kako ne bi dolazilo do kasnijih zloupotreba.

Na 107. sednici RIK-a se diskutovalo o sadržaju izvoda iz biračkog spiska koji je dostavljen RIK-u iz Ministarstva za državnu upravu i lokalnu samoupravu za svako biračko mesto i koji će se u subotu 23. aprila 2016. godine distribuirati na biračka mesta. Na poslednjoj strani je skeniran potpis i faksimil ovlašćenog lica ministratsva. Generisan potpis nije u skladu sa standardom predviđenim Zakonom o elektronskom potpisu²⁸, pa se stoga ne može smatrati elektronskim potpisom, kao što je izneto u stavu jednog člana RIK-a tokom diskusije. Predsednik

²⁷ Primer: Na 102. sednici RIK-a, u rešenju kojim se utvrđuje da Enis Salihi i Kujtim Ismaili postaju članovi RIK-a u proširenom sastavu, bili su dostupni jedinstveni matični brojevi članova i adrese članova Partije za demokratsko delovanje koji su imenovani u prošireni sastav RIK-a.

²⁸ http://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_elektronskom_potpisu.html

RIK-a je informisao članove da je to generisani pečat i potpis iz elektronske baze i da se ne može menjati, što ukazuje da ne postoji usaglašenost prakse u primeni elektronskog potpisa kod svih institucija.

4.1.3.4 Postupanja Upravnog suda u sporovima zaštite izbornog prava

Tokom posmatranog perioda Upravni sud je u sporovima zaštite izbornog prava postupao u 106 slučajeva, od čega na žalbena rešenja:

1. Opštinskih izbornih komisija – 57 puta;
2. Gradskih izbornih komisija – 34 puta;
3. Pokrajinske izborne komisije – 4 puta;
4. Republičke izborne komisije – 11 puta;

Upravni sud je u 11 slučajeva odlučivao o žalbama izjavljenim na rešenja koja je doneo RIK, od čega je u osam slučajeva odbio žalbu kao neosnovanu ili nedopuštenu, dok je u tri slučaja žalbu usvojio i pobijano rešenje poništio. Navedena tri slučaja odnose se na utvrđivanje položaja stranaka nacionalnih manjina.

Upravni sud nije prihvatio kao pravilne razloge Republičke izborne komisije da se podnosiocima proglašenih izbornih lista ne može priznati položaj političkih stranaka nacionalnih manjina. Ove stranke su uz izborne liste dostavile pisane predloge da im se prizna položaj političkih stranaka nacionalnih manjina, Statute i Programe, kao i dokaze da su u pitanju registrovane političke stranke. Nijednom odredbom izbornih zakona nije propisano da je izborna komisija ovlašćena da prilikom utvrđivanja položaja političke stranke nacionalne manjine ocenjuje da li političko delovanje stranke nacionalne manjine na planu sprovođenja programa i u njemu sadržanih ciljeva pruža osnov za pozitivnu odluku. Osim toga, a imajući u vidu Ustavom Republike Srbije zagarantovana prava nacionalnih manjina na zaštitu svojih prava i interesa na celokupnoj teritoriji Republike Srbije, po oceni suda, politička stranka koja je registrovana kao politička stranka nacionalne manjine aktom o registraciji, u skladu sa statutom i programom stranke, može da učestvuje na izborima za narodne poslanike kao stranka nacionalne manjine, na način propisan odredbom člana 81. stav 3. i 4. Zakona o izboru narodnih poslanika. Prema pravnom stavu Upravnog suda utvrđenom na 63. sednici svih sudija, održanoj 7. aprila 2016. godine, politička stranka proglašene izborne liste, koja je upisana u Registar političkih stranaka kao stranka nacionalne manjine, odnosno koalicija takvih stranaka, u izbornom položaju ima položaj stranke nacionalne manjine, ukoliko predloži da joj se takav položaj utvrdi.

U ovim slučajevima sud je usvojio prigovore, poništio rešenja Republičke izborne komisije i utvrdio da podnosioci proglašenih izbornih lista za narodne poslanike imaju položaj političkih stranaka nacionalnih manjina²⁹.

4.1.4 Nalazi koji se odnose na rad opštinskih (OIK) i gradskih izbornih komisija (GIK)

4.1.4.1 Opšti pregled

CRTA posmatračka misija „Građani na straži“ konstatuje da su opštinske (OIK) i gradske (GIK) izborne komisije postupale uglavnom u skladu sa zakonom, osim u situacijama u kojima je приметно nepoznavanje propisa, a odnose se na:

- Pitanje članstva u proširenim sastavima biračkih odbora³⁰. Stranke koje nastupaju u koaliciji na republičkom nivou mogu delegirati samo jednog člana u prošireni sastav biračkog odbora, pod uslovom da na lokalnu nastupaju kao odvojeni politički subjekti;

²⁹ Primer: Jedinstvena ruska stranka (JRS) se kandidovala na lokalnim izborima u Novoj Crnji kao manjinska lista Rusa. OIK je poništio rešenje, nakon čega je JRS uložila prigovor Upravnom sudu koji je doneo odluku u korist liste JRS. OIK je doneo rešenje o proglašenju liste JRS.

³⁰ Na sednici RIK br.112, od 18. aprila, navedeno je da je potrebno uložiti napore u obaveštavanje stalnog sastava OIK/GIK na terenu u pogledu normi koje se odnose na definisanje članstva u proširenom sastavu, posebno u slučajevima postojanja različitih koalicija na republičkom i lokalnom nivou.

- Nadležnosti na relaciji RIK – OIK/GIK u pogledu akreditovanja posmatrača, gde je primetno postojanje neujednačene prakse za akreditaciju posmatrača. Naime, određene OIK/GIK su tumačeći propise utvrdile da registrovani posmatrači na republičkom nivou, po automatizmu, postaju posmatrači i na lokalnom nivou;
- Nadležnosti na relaciji RIK – OIK/GIK u pogledu pripremih radnji za izbore, gde je primetan trend bolje komunikacije i koordinacije između tela ovlašćenih za organizovanje i sprovođenje izbora u gradovima i opštinama sa Republičkom izbornom komisijom (RIK) kako se bliži vreme održavanja izbora.

4.1.5 Javnost rada i proces akreditacije posmatrača

CRTA posmatračka misija „Građani na straži“ ponovo ukazuje na nepostojanje ujednačene regulative koja se odnosi na akreditaciju posmatrača za praćenje rada OIK/GIK. Izdvajamo primer iz Kraljeva gde je posmatraču odbijena akreditacija iz navodno formalnih razloga. Naime prvobitno je posmatrač odbijen iz razloga što nije imao otisnut pečat organizacije koja ga akredituje prilikom predaje dokumentacije koja je potrebna da bi se izvršila akreditacija. Nakon dostavljanja dokumentacije sa pečatom organizacije, u izornoj komisiji je rečeno da nedostaje dokumentacija u elektronskoj formi koja je inače predana prilikom prvobitne predaje zahteva za akreditaciju. U ovom slučaju može se istaći da GIK Kraljevo primenjuje propise koji su propisani RIK-ovim Uputstvom za sprovođenje izbora (član 74.), a ne svoje Uputstvo koje jasno reguliše u članu 38. postupak akreditacije posmatrača. U navedenom članu se nigde ne navodi da je potrebno predati dokumentaciju u elektronskoj formi.

CRTA posmatračka misija „Građani na straži“ ocenjuje ovakvo postupanje kao protivpravno i suprotno međunarodnim standardima za slobodne i fer izbore. Ovim putem ukazujemo i na relevantnu praksu suda koji je u svojim presudama UŽ 8/08 i 11/08 istakao da organi za sprovođenje izbora nemaju diskreciono pravo da odlučuju kojim posmatračima će biti omogućeno da prate izborni proces, već da izborna komisija može samo da konstatuje ispunjavanje uslova za praćenje izbora i shodno tome da izda akreditacije posmatračima. Posmatračima na lokalni nivo nije uvek na vreme bila dostavljena informacija o održavanju sledećih sednica. Naime, i same komisije ne znaju tačno kada će se sastati, zbog čega se vrlo često dešavaju situacije da se informacija o održavanju sednice prosledi tek petnaestak minuta pre održavanja same sednice. Vrlo često je opravdanje OIK/GIK za odsustvo informacija o održanim sednicama nedostatak kapaciteta u stručnim/tehničkim službama. U najvećem broju slučajeva, informacije o održanim sednicama su dostupne na internet stranicama OIK/GIK. U manjim opštinama, informacije o radu OIK se dobijaju neposredno (Ada, Velika Plana, Smederevska Palanka).

Od posmatranih okruga, u 88% slučajeva OIK/GIK su obaveštavali javnost o svojim aktivnostima. Opštine iz Južnobačkog upravnog okvira su, prema informacijama posmatrača, najmanje obaveštavale javnost o svojim aktivnostima.

OIK u Pčinjskom okrugu se najviše žale na komunikaciju sa RIK-om i u nedoumice koje imaju u pogledu žalbenog postupka, statusa posmatrača, raspodele materijala itd.

4.1.6 Zakonitost donošenja odluka

Sve gradske i opštinske izborne komisije su počele sa radom na vreme i u skladu sa propisima. Prema prikupljenim podacima, OIK/GIK imaju problema sa tumačenjem uputstava i propisa koji se tiču sprovođenja izbora i još su u fazi pripreme i uspostavljanja koordinacije sa RIK-om. Nisu zabeleženi konkretni slučajevi kršenja propisa i/ili politički instruisanog odlučivanja od strane OIK/GIK u ovom periodu izveštavanja.

Od ukupno 91 izbornog spora pred Upravnim sudom u posmatranom periodu, koji se odnosio na OIK/GIK, značajan broj prigovora se odnosio na utvrđivanje statusa stranke nacionalne manjine³¹.

³¹ Primer: Prigovor Slavice Kerečki iz Zemuna podnet je protiv rešenja OIK Zemun o proglašenju izborne liste Zelena stranka slovačke nacionalne manjine. U prigovoru stoji da pomenuta stranka ne sprovodi program na predstavljanju i zastupanju ove manjine na teritoriji Zemuna, da nema dokaza o takvom delovanju, da personalni sastav liste ukazuje na to da nema identitet slovačke nacionalne manjine, itd. OIK je odbacio ovaj prigovor kao neblagovremen (prigovor je podnet skoro mesec dana nakon proglašenja liste).

4.1.7 Kapaciteti za rad OIK/GIK

U pogledu uslova za rad, infrastrukture i resursa neophodnih za rad OIK/GIK zabeleženi su pojedinačni slučajevi u kojima komisije imaju problema sa prostorom i resursima za rad. To je, na primer, slučaj sa GIK iz Niša, koji ima veliki broj članova, a koristi prostorije gradske uprave, koje se i inače koriste za rad.

Određena manja mesta takođe nemaju dovoljno tehničkih i materijalnih sredstava koja su im potrebna za normalan rad (Žitište i Nova Crnja). Prateći trend izveštavanja posmatrača o kapacitetima OIK/GIK za vršenje zakonom poverenih nadležnosti, primetno je da kapaciteti rastu sa približavanjem datuma izbora, pa se može zaključiti da 90% OIK/GIK ima dovoljno kapaciteta i resursa za svoj rad.

4.1.8 Problemi u ostvarivanju biračkog prava

4.1.8.1 Glasanje sa novom vozačkom dozvolom

Zakon o izboru narodnih poslanika u članu 68. reguliše način identifikacije birača. Birač može, ali ne mora, da biračkom odboru preda obaveštenje o glasanju. Međutim, obaveštenje o glasanju ne može da zameni potreban dokument kojim birač dokazuje svoj identitet:

„Birač najpre saopštava biračkom odboru svoje lično ime i predaje obaveštenje o glasanju, a ličnom kartom ili drugom ispravom dokazuje svoj identitet. Birač ne može glasati bez podnošenja dokaza o svom identitetu.“

Pravilnik o radu biračkog odbora detaljnije opisuje proces identifikacije birača, i ponavlja se zakonska odredba da birač ne može da glasa ako ne podnese dokaz o svom identitetu, i da birač može da glasa bez obaveštenja o glasanju:

„Birač može da pristupi glasanju i bez obaveštenja o danu i vremenu održavanja izbora i birački odbor ne može da birača uslovi pokazivanjem tog obaveštenja, već mora da pristupi pronalaženju birača u izvodima iz biračkog spiska prema dostupnim podacima o biraču iz njegovog dokumenta kojim dokazuje identitet.“

U članu 15. stav 4. Pravilnika o radu biračkog odbora, utvrđuje se vrsta dokumenta kojim se dokazuje identitet birača: *„Svoj identitet birač dokazuje važećom ličnom kartom, odnosno važećom putnom ispravom (pasošem), kao i važećom vozačkom dozvolom koja sadrži jedinstveni matični broj građana“.*

Dakle, potreban je dokument koji ima sliku birača i jedinstveni matični broj građana. Kako novi format vozačke dozvole (kartica) ne sadrži jedinstveni matični broj građana, birači koji budu hteli da glasaju sa novom vozačkom dozvolom, kao dokumentom kojim dokazuju svoj identitet, neće biti u prilici da glasaju.

4.1.8.2 Dostavljanje obaveštenja o glasanju na pogrešne adrese

Povodom učestale pojave dostavljanja poziva za glasanje biračima na adrese na kojima ne stanuju, CRTA posmatračka misija „Građani na straži“ skreće pažnju da je ovakva situacija posledica neuređenog biračkog spiska. Lokalna samouprava nadležna je za obaveštenja o glasanju i dostavljanje poziva za glasanje na osnovu izvoda iz biračkog spiska. Dakle, u praksi je moguća situacija da određeni glasači uopšte ne dobiju obaveštenje o glasanju ili da ga dobiju na pogrešnu adresu.

Obaveštenje o glasanju koje su birači dobili na kućnu adresu ne predstavlja uslov i nije dokument koji su birači dužni da ponesu sa sobom prilikom odlaska na glasanje. Glasaci mogu da glasaju i bez obaveštenja o glasanju, ali je potrebno da ponesu dokument sa slikom i JMBG-om, kako bi članovi biračkog odbora mogli da utvrde identitet glasača. Ovakav način dostavljanja poziva sigurno ne ispunjava uslove koji su propisani našim procesnim zakonima (Zakonom o parničnom i Zakonom o krivičnom postupku).

4.1.8.3 Primer „duplih“ izjava podrške birača izbornim listama

CRTA posmatračka misija „Građani na straži“ je primila značajan broj informacija o pojavi „duplih“ izjava podrške birača izbornim listama. Naime, zabeleženi su slučajevi da je jedno isto lice, u kratkom vremenskom roku, potpisalo izjavu o podršci izbornoj listi dve političke partije, da su obe overene od strane organa nadležnog za overu, a da je zapravo građanin podršku dao samo jednog listi svojim potpisom izjave o podršci.

Slučaj do koga smo došli odnosi se na Obrenovac i građanina koji je uputio žalbu Opštinskoj izbornoj komisiji Obrenovca 8. aprila 2016. godine, u kojoj traži odgovor na pitanje kako je moguće da se njegovo ime pojavljuje

na dve izjave podrške (Srpska radikalna stranka i Socijalistička partija Srbije), kada je on svojeručno i svojevoljno potpisao izjavu podrške samo jednoj listi (Srpska radikalna stranka). U prilogu, uz žalbu, dostavio je i kopiju potpisanih izjava, u kojoj se jasno može videti:

- Da je na obe izjave podrške izbornim listama kao davalac izjave naveden isti građanin, imenom i prezimenom;
- Da su obe izjave podrške izbornim listama overene od strane nadležnog organa („prava“ od strane organa lokalne samouprave i „duplikat“ od strane Osnovnog suda u Obrenovcu;
- Da se na obe izjave podrške razlikuju lični podaci lica koje je dalo podršku, u konkretnom slučaju broj lične karte se razlikuje na obe izjave.

Opštinska izborna komisija je razmatrala žalbu građanina na 19. sednici od 8. aprila 2016. godine pod tačkom „Razno“. Uvidom u zapisnik sa sednice se jasno vidi da je stav Izborne komisije bio da „Izborna komisija i stručne službe Uprave gradske opštine nisu ovlašćene da vrše veštačenje rukopisa, potpisa i overu na izjavi birača koja se osporava, a koja je overena u Osnovnom sudu u Obrenovcu, s čim u vezi Dejanu Živiću, koji je najavio da će lično podneti krivičnu prijavu tužiocu protiv SPS-a, predsednik Izborne komisije treba da uputi odgovor Živiću da to može i da učini ukoliko smatra da u ovom slučaju ima elemenata krivičnog dela, jer Izborna komisija nema osnova za preuzimanje bilo kakvih radnji po ovom pitanju“.

Imajući u vidu činjenicu da je u izbornom procesu zabeležen značajan broj slučajeva krivotvorenih i falsifikovanih izjava podrške birača, pozivamo nadležne organe da ispituju ovaj konkretan slučaj i ustanove kako je moguće da dve izjave budu overene od strane dve različite institucije sa istim podacima lica, osim broja lične karte, kao i da utvrde eventualnu krivičnu odgovornost. Takođe, pozivamo građane da prijavljuju policiji ovakve ili slične slučajeve zloupotrebe/falsifikovanja u izbornom procesu, ukoliko je neki njihov podatak ili potpis zloupotrebljen i/ili falsifikovan.

Imajući u vidu porast informacija o postojanju različitih krivičnih dela koje se odnose na izborna prava (glava XV Krivičnog zakonika), CRTA posmatračka misija „Građani na straži“ smatra da bi bilo potrebno olakšati pribavljanje dokaza i istražni postupak prilikom utvrđivanja ovakvih radnji. To se, između ostalog, može učiniti i na taj način što bi krivična dela protiv izbornog prava bila ubačena i u odredbe Zakona o krivičnom postupku, koje se odnose na primenu posebnih mera dokazivanja kako bi nadležnim organima tj. policiji i tužilaštvu omogućilo efikasniji i efektniji rad na utvrđivanju krivičnog dela i identifikovanju počinitelja.

4.2 IZBORNA KAMPANJA

U drugom periodu izveštavanja, dugoročni posmatrači su u kampanji za parlamentarne izbore na terenu zabeležili značajno intenzivniju aktivnost političkih partija.

U odnosu na kanale komunikacije sa biračima, pojačana je prisutnost štandova, organizacija javnih skupova, kao i prisutnost stranaka u štampanim medijima. Kanali komunikacije koje su političke stranke koristile u različitom intenzitetu u ovom periodu su bili javni događaji – različiti skupovi i mitinzi, kampanja „od vrata do vrata“, plakati i bilbordi, organizovanje tribina i debata, politički marketing na TV, radiju, štampanim i online medijima, vođenje kampanje na društvenim mrežama, slanje SMS-ova. Kao kanali komunikacije najčešće su se koristile socijalne mreže i internet, bilbordi, plakati i skupovi. Najmanje su koristile SMS i učešće i/ili organizovanje debata.

Lideri stranaka su stavili akcenat na lokalne izbore i prisutni su u svim krajevima Srbije. Kampanja se vidno zahuktala i sve više se koriste socijalne mreže kao kanal komunikacije sa biračima.

U završnici kampanje pojačane su i aktivnosti omladina stranaka koje su na kreativne načine komunicirale sa mlađim biračima.

Posmatrajući stranke pojedinačno, SNS je imao ubedljivo najintenzivniju kampanju na teritoriji cele Srbije koristeći sve kanale komunikacije skoro podjednako izuzev debata. SNS je u završnici pojačao kampanju, uz sve veću prisutnost na terenu, velike mitinge, veći broj bilborda, poziva telefonima, distribuciju promo materijala. Primetan je šablon/pravilnost u aktivnostima SNS-a, posebno u Beogradu, gde su u celom gradu intenzivirani radovi i akcije sređivanja javnih površina, koje SNS predstavlja kao podršku inicijativama i peticijama građana. Pored toga, SNS je dodatno uključio mesne zajednice, gde se sve više organizuju skupovi i javni događaji.

Iza SNS, za trećinu slabije po intenzitetu kampanje imale su DSS/Dveri, DS i SPS. SPS je u ovom periodu organizovao javne skupove, koncerte i druge javne događaje.

U poslednjih deset dana u kampanju su se intenzivnije uključile i manje stranke. Različite i vidljive kanale komunikacije koristile su Levica Srbije, Dosta je bilo, Zavetnici, Nova stranka.

4.2.2 Glavne teme u kampanji

Dugoročni posmatrači CRTA posmatračke misije „Građani na straži“, raspoređeni širom teritorije Srbije, izveštavali su o porukama koje su mogle da se čuju u direktnoj komunikaciji stranaka sa biračima. To je bila i prilika da se porede poruke na lokalnu sa porukama koje se mogu pročitati, čuti i videti u centralnim medijima. Ovaj deo izveštaja bavi se porukama onih stranaka za koje sva relevantna merenja javnog mnjenja pokazuju mogućnost prelaska cenzusa od 5 odsto. To su koalicija partija oko Srpske napredne stranke, Socijalističke partije Srbije, Demokratske stranke, koalicija DSS-Dveri, koalicija Socijaldemokratske stranke Srbije, Liberalno demokratske partije i Lige socijaldemokrata Vojvodine, kao i Srpska radikalna stranka, a u poslednje vreme i pokret „Dosta je bilo“.

Iz dosadašnje komunikacije stranaka može se zaključiti da su se sve stranke opredelile za školske primere oblikovanja poruka, sledeći istraživanja javnog mnjenja koja uglavnom pokazuju da su nezaposlenost, male plate i siromaštvo u fokusu interesovanja građana.

Opšti utisak poruka na lokalnu je da one nisu dovoljno diferencirane od centralnih i da suviše liče na nacionalne kampanje.

4.2.2.1 Srpska napredna stranka

Od SNS-a i na centralnom i na lokalnom nivou može se čuti nekoliko "lajt-motiva" na koje se kampanja oslanja: zaustavljanje propadanja zemlje sa jakim, izrazito negativnim osvrtom na one koji su zemlju vodili u prethodnom periodu, otvaranje mogućnosti za oporavak, uz dalji težak rad „svih nas, zajedno“, krećući se u bolju budućnost, korak po korak, predvođeni Aleksandrom Vučićem - koji je centralna tačka kampanje SNS-a.

Insistira se na urađenom - na novootvorenim fabrikama ili obnovi infrastrukture (ovo je naročito primetno na lokalnu), na broju novootvorenih radnih mesta. SNS se snažno trudi da se stvori utisak da to što je urađeno nepovratan proces, put na koji je Srbija definitivno stupila, kojim će se sigurno stići do boljeg, evropskog sutra. Obavezna komunikaciona figura je i zahvaljivanje penzionerima, „najstarijima među nama“, „koji su podneli žrtvu“ da bi nama svima bilo bolje.

Primetno je i srastanje državne i partijske kampanje, u kome birač teško može da razluči gde počinje jedno, a završava drugo.

Sve u svemu, poruke SNS-a na svim nivoima usmerene su na buđenje nade u bolji život i podizanje opšteg morala građana da je zemlja predvođena Aleksandrom Vučićem u fazi dinamičnog ekonomskog razvoja i da će biti opipljivo bolje u narednom i dostižnom periodu.

Četiri godine vlasti i jak komunikacioni tim, kao i vidljiva finansijska sredstva koja su uložena u kampanju, utiču da kampanja SNS-a odskake u svim elementima - raznovrsnosti, organizovanosti, obuhvatu, količinama propagandnih sredstava i korišćenju komunikacionih kanala.

4.2.2.2 Socijalistička partija Srbije i Jedinstvena Srbija

Socijalisti se predstavljaju kao poslednja i najsnažnija socijalna brana za sve ugrožene u Srbiji, ne osvrćući se mnogo na činjenicu da su koalicioni partneri u Vladi, koja je donela mere štednje koje pogađaju upravo – radnike, penzionere, siromašne. Ističu da su jedina legitimna i prava levica u Srbiji, prisećaju se svog „pravog“ porekla preko prisustva Titovih do potomaka Slobodana Miloševića na svojim masovnim okupljanjima. Nosioći su ideje o vraćanju srpskog dostojanstva. Govore izrazito narodskim, jednostavnim rečnikom, zaklinju se na odbranu srpstva, Kosova, u istoj meri kao i na EU integracije i povećanje bliskosti sa Rusijom. U njihovim govorima nema mnogo konkretnih obećanja, ali ističu svoje kadrove koji su i dalje neophodni za razvoj Srbije. To se naročito vidi na lokalnim tribinama, na kojima se građanima obraćaju lokalni eksperti. Lokalne teme u većini slučajeva pokriva „idealni srpski gradonačelnik“ Dragan Marković Palma. Na svim mitinzima i nastupima ističe se njegova teza – ne može biti zadovoljna Srbija ako su uspešni samo Beograd i Jagodina i da ako je on mogao u Jagodini tako će i nova Vlada sa njim i socijalistima moći u celoj Srbiji da učine nerazvijene gradove novim centrima razvoja. Ključni momenat njihove kampanje je bio veliki miting u Kombank areni i u spotovima se oslanjaju na impresivne slike sa tog događaja. Kao i u svim skorašnjim kampanjama, apsolutni nosilac SPS-ove kampanje je njihov predsednik Ivica Dačić. Poredeći izveštaje naših posmatrača primetno je da su i obim i raznovrsnost njihove kampanje manji nego kod SNS-a.

4.2.2.3 Socijaldemokratska stranka, Liberalno demokratska partija, Liga socijaldemokrata Vojvodine

Na republičkim izborima nastupaju kao jedinstvena koalicija, dok na pokrajinskim izborima Liga nastupa samostalno. Imaju izrazito personalizovanu kampanju, oslonjenu na ličnosti i iskustvo svojih vođa, "demokratskih i proevropskih prvoboraca". "Uvek su i svakom smeli na crtu da stanu" – ističu svoju beskompromisnost, u ovom periodu kampanje oštrije kritikuju Vučićev režim po pitanju nedostataka u brzini i kvalitetu evropskih integracija. „Nisu integracije otvaranje poglavlja, nego osposobljavanje društva da prihvati evropske vrednosti“, a tu su Vučić i njegovi kadrovi nemoćni. Boris Tadić posebno insistira na značaju reforme obrazovanja za srpsko društvo, dok Čedomir Jovanović pokušava da ublaži svoj imidž "večitog buntovnika" naznakama razumevanja da se radilo loše i da je bilo grešaka u prošlosti. Jedna od tema LDP je korenita reforma zdravstva, dok se na lokalnu ističu najviše Ligaši sa insistiranjem na sadržajnoj autonomiji Vojvodine. Primećen je u javnosti TV spot u kome istaknuti predstavnici iz srpskog kulturnog života, ali i nevladinog sektora, podržavaju listu jednostavnim crno-belim porukama kojima kontrastiraju svoje vrednosne stavove i

SNS politiku. Moderno su dizajnirani, a lista komunikacionih sredstava koje koriste ne lokalno nije predugačka - skupovi, koncerti, ponegde kampanja od vrata do vrata, bilbordi, plakati i štandovi.

4.2.2.4 Srpska radikalna stranka

Izrazito nacionalistički nastrojeni, sa jezikom koji često prelazi u govor mržnje, punom grubih i prizemnih šala, naročito kada su srpski susedi i njihovi politički prvaci u pitanju, podsećaju na Srbiju kakva je bila u vreme ratova.

Čvrsto su i nepomerivo na antievropskim i antiNATO pozicijama pošto su to "srpski neprijatelji". Isto tako okrenuti su za saradnju sa Rusijom i Kinom, kako ekonomski tako i vojno. Teško optužuju sve vladajuće garniture, ali nijansirano – "Nikolić je izdajnik iz računa, dok je Vučić još uvek moguć partner ako odustane od Evrope". Proevroske "drugosrbijance" proglašavaju izdajnicima i vide ih u zatvorima. Ističu svoju doslednost: „Mi vas jedini nikada nismo slagali“, imaju program ekonomske obnove zasnovan na razvoju domaće proizvodnje u zajedničkom delovanju sa Rusima i Kinezima i oslonjen na istočno tržište. Takođe, SRS najveći akcenat stavlja na lokalne resurse, pre svega turizam i brendiranje domaćih proizvoda. Obećanja SRS-a se u najvećoj meri odnose na zaštitu svega nacionalnog i domaćeg, naročito domaće proizvodnje.

SRS obećava da će se "živeti bolje pošto se nećemo prodavati da uđemo u Evropsku uniju nego ćemo se fokusirati na Srbiju i šta njoj kao državi odgovara, imaćemo podršku Rusije i na tu stranu se treba okrenuti". SRS ističe svoje lokalne prednosti i vraća se u period radikalskog Zemuna uz nabranje svih dobrih stvari koje su tamo uradili.

4.2.2.5 Demokratska stranka Srbije/Dveri

Ova koalicija je kroz javni nastup radila na ublažavanju sopstvenog imidža radikalnih nacionalista i onih koji a priori odbacuju većinu evropskih vrednosti.

DSS/Dveri ostaje čvrsto na antievropskim i anti NATO pozicijama.

DSS promovise svoj ekonomski program oslonjen na razvoj domaće proizvodnje i prodor na rusko tržište - ulaganja u domaću privredu, razvoj sela i poljoprivrede, zaštita prezaduženih porodica, pravna i slobodna država.

Naglašeno optimistična i u momentima gotovo lirski intonirana kampanja Dveri u kojoj dominiraju reči kao sreća i porodica. Dveri nastupaju kao zaštitnici srpskih tradicionalnih porodičnih vrednosti pretočenih u program povećanja nataliteta u Srbiji sa materijalnim stimulacijama za porodilje. Zalažu se za osnivanje Ministarstva za porodicu. Na lokalno često idu razdvojeno, bez mnogo lokalizovanih poruka.

Izrazito su zastupljeni na društvenim mrežama, dok se na lokalno pojavljuju sporadično.

4.2.2.6 Demokratska stranka

DS predstavlja sebe kao civilizacijsku branu "primitivnom i autokratskom SNS-u", uz poruke da: "Samo glas za DS nije glas za SNS", "Glas za DS je glas za pravednu Srbiju i protiv SNS". DS vodi personalizovanu kampanju protiv Vučića i negira postignuća kojima se u kampanji hvali SNS. Traže istinu o svim aferama u kojima se pominje vlast u prethodne četiri godine.

Ono što je preduslov politike DS-a je vraćanje nivoa plata i penzija na stari nivo, „vraćanje otetog“.

Što se tiče lokalnih politika, osim decentralizacije, insistiraju na rezultatima koji su postignuti u onim sredinama gde su bili u vlasti. U svojoj kampanji često pominju i one opštine u kojima je DS u proteklom periodu izgubila vlast. Kako ističu, u tim opštinama se jasno vidi urušavanje svega onoga što su demokrate započele, a „nesposobni naprednjački kadrovi zanemarili i dopustili da propadne“.

U protekloj nedelji bilo je zapaženo i Otvoreno pismo građanima koje su kao podršku DS-u potpisali ugledni pojedinci, uglavnom intelektualci, pojedinci iz sveta kulture, umetnosti, sporta... "Niko nema pravo da ostane po strani i prepoznamo u Demokratskoj stranci jedinu snagu da se suprotstavi atmosferi neznanja, straha, nedemokratičnosti i nekulture" – karakterističan je citat iz ovoga pisma, koje u najvećoj meri predstavlja sažetak komunikacijske strategije DS-a.

4.2.2.7 Dosta je bilo

Pokret građana iz koga stižu najteže optužbe na račun koalicije okupljene oko naprednjaka. Sledeći liniju svoje borbe protiv partokratskog sistema, pripadnici ovog pokreta im ne priznaju ni jedan rezultat. Zauzeli su jedinstvenu poziciju na političkom spektru „sam protiv svih“, pa su se i odlučili za samostalni izlazak na izbore. „Da li ste za njihovu državu, ili našu zemlju Srbiju“ je centralno pitanje njihove kampanje. Ovakav radikalan stav

napravio im je dosta neprijatelja na političkoj sceni Srbije, ali ostaju dosledni svojoj politici.

Njihove poruke su jednoobrazne i izrazito dosledne, čak rigidne: „Mora se prvo demontirati partijski sistem koji uništava sve resurse zemlje“, „otпустiti partijske kadrove“, „uvesti red u poslovno okruženje Srbije“, „uvesti potpun uvid u rad državne uprave“, „smanjiti doprinose i poreze da bi domaća privreda prodisala“, „uvesti jedinstven sistem socijalne zaštite“.

Po prirodi stvari, budući da su pokret koji se bavi „sistemskim rešenjima“, njihova komunikacija na lokalnu nije lokalna – samo korenita promena sistema otvara mogućnost da i na lokalnu dođe do pozitivnih promena.

Kampanja DJB je veoma zastupljena na društvenim mrežama.

4.2.6 Slučajevi govora mržnje

Slučajevi govora mržnje su zabeleženi i u ovom periodu kampanje - najčešće prema drugim partijama, ali su zabeleženi i slučajevi govora mržnje prema etničkim zajednicama, predstavnicima drugih država, NVO sektoru, kao i seksualnim manjinama.

Pod govorom mržnje podrazumevamo izražavanje koje sadrži poruke mržnje ili netrpeljivosti prema nekoj rasnoj, nacionalnoj, etničkoj ili verskoj grupi ili njenim pripadnicima. Takođe, govor mržnje je onaj koji ima za cilj proizvođenje mržnje i netrpeljivosti prema polu, rodu i seksualnoj opredeljenosti, a pojam obuhvata i netrpeljivost prema različitim političkim i drugim mišljenjima kao i nacionalnom i društvenom poreklu.

4.2.7 Potkup i pritisci na birače

Podmićivanje i kupovina glasova je prevashodno regulisana članom 156. Krivičnog zakonika. Predviđena kazna za ovo krivično delo je novčana kazna ili kazna zatvora do tri godine, dok je u slučaju kvalifikovanog oblika krivičnog dela (ako krivično delo izvrši član biračkog odbora) predviđena je kazna zatvora od tri meseca do pet godina.

Postoje navodi da su se u zgradama opština delili paketi u vidu socijalne pomoći. Deljeni su različiti paketi, od koncentrata stočne hrane, mesa, hrane i pića.

Posmatračka misija je primila obaveštenja da su predstavnici SNS vodili socijalno ugrožene građane u Centre za socijalni rad da im se uruči pomoć u iznosu od 2.000 - 10.000 dinara. Navodi o potkupima u romskim naseljima su široko rasprostranjeni po celoj Srbiji. Takođe, postoje navodi o tzv. „piramidalnom sistemu“ kupovine glasova u nekoliko opština u Srbiji.

4.2.8 Problemi u organizovanju susreta sa biračima

U odnosu na ovaj posmatrani period nema velikih promena kada govorimo o problemima u organizovanju susreta sa biračima. Političke partije su retko prijavljivale da su imale problema da organizuju susrete sa biračima. Tamo gde je bilo prijava, uglavnom na jugu Srbije i u Vojvodini.

Stranke koje su se žalile našim posmatračima bile su DS, SPS, SNS, SDS/LDP/LSV, Levica Srbije, Dosta je bilo. Žalbe ovih stranaka upućuju na favorizovanje većih stranaka od strane JKP u vezi sa postavljanjem štandova i prijavljivanjem skupova (odugovlačenje JKP prilikom izdavanja potrebnih dozvola za postavljanje štandova).

U trećoj nedelji kampanje registrovan je i slučaj u Blacu, gde je lokalna vlast odobrila, zabranila, pa ponovo odobrila skup, da bi na kraju Grgur i osam sela u okolini ostalo bez struje.

4.2.9 Slučajevi pritiska, fizičkog nasilja ili zastrašivanja

Građani su odbijali da pričaju javno o ovim slučajevima zbog atmosfere zastrašivanja.

O zastrašivanju i pritiscima u izveštaju govorimo u kontekstu gubitka posla u javnim preduzećima zbog podrške stranci koja nije deo vladajuće koalicije, pa čak i u privatnim firmama koje su bliske vladajućim strankama na nacionalnom i lokalnom nivou.

Tokom ovog perioda, posmatračka misija je primila obaveštenja o nasilju u kampanji u više navrata. Da bi bolje sagledala razmere ove pojave, upućen je zahtev za pristup informacijama od javnog značaja kojim je posmatračka misija od Ministarstva unutrašnjih poslova tražila broj prijavljenih krivičnih dela u vezi sa izbornim procesom.³²

Tipični incidenti tokom ovog perioda:

- Napadnuti su kandidatkinja za odbornicu i predsednik kluba Demokratske omladine u Kruševcu, od strane četiri muškaraca koji su se deklarirali kao pripadnici SNS. Tom prilikom je oduzet predizborni materijal i nanete su lakše telesne povrede predsedniku kluba Demokratske omladine.
- Aktivisti DSS su napadnuti od strane nepoznatih lica naoružanih bejzbol palicama dok su lepili placate, uz brojne verbalne pretnje i povike: "Ne možete da lepите ovde, dolazi nam šef!".
- Predstavnici Demokratske stranke su obavestili posmatračku misiju o pritiscima predstavnika vladajućih stranaka na članove biračkih odbora ispred DS u opštini Koceljeva, nakon čega se 70% članova povuklo iz biračkog odbora. Ovi navodi nisu potvrđeni u OIK-u, niti su druge stranke imale saznanja o ovom incidentu.
- Dvoje aktivista grupe građana "Lokalni front" u Kraljevu je legitimisano i zadržano od strane pripadnika MUP-a jer su preko plakata SNS ispisali grafit: "Nepokoreni grad, ovde nisi dobrodošao". Pripadnici MUP-a nisu sačinili službenu belešku, ali su oduzeli sprej.
- Štand SNS-a je išutiran i uništen od strane nepoznatih počinilaca u Kragujevcu. Policija je sačinila službenu belešku.

4.3. KORIŠĆENJE JAVNIH RESURSA U KAMPANJI

Najčešće sumnje na zloupotrebe korišćenja javnih resursa u ovom izveštajnom periodu se odnose na učešće predstavnika državnih organa, lokalne samouprave i javnih komunalnih preduzeća na skupovima i drugim predizbornim aktivnostima stranaka, kao i promocije lokalnih funkcionera i stranaka pri otvaranju ili renoviranju različitih objekata ili tokom nekih javnih događaja. Registrovani su slučajevi primoravanja zaposlenih u javnim preduzećima da učestvuju na skupovima određenih političkih partija. Ovaj izveštajni period, kao i prethodni, takođe je obeležilo pokretanje brojnih socijalnih i humanitarnih aktivnosti od strane političkih stranaka, što je primećeno i od strane Agencije za borbu protiv korupcije³³, kao i posmatračke misije KDILJP/OEBS³⁴.

Zakonodavni okvir Republike Srbije navodi da funkcioner ne može da koristi javne resurse, skupove na kojima učestvuje i susrete koje ima u svojstvu funkcionera, za promociju političkih stranaka, odnosno političkih subjekata³⁵. Osim toga, zabranjeno je korišćenje imovine, aktivnosti, imena i vizuelnog identiteta javnog preduzeća u svim aktivnostima vezanim za političke stranke i izborne kampanje, kao i svaka druga upotreba javnih preduzeća u političke svrhe³⁶. Saglasno Zakonu o finansiranju političkih aktivnosti, sredstva iz javnih izvora³⁷ stranke mogu da koriste isključivo za aktivnosti definisane tim zakonom³⁸: rad sa biračima i članstvom, troškove promocije, reklamnog materijala i publikacija, troškove istraživanja javnog mnjenja, obuke, međunarodnu saradnju, troškove zarada i naknada zaposlenih, komunalne troškove, kao i troškove za druge

³² Do objavljivanja ovog izveštaja Posmatračka misija nije dobila odgovor od MUP-a.

³³ Agencija za borbu protiv korupcije, *Aktivnosti političkih subjekata u izornoj kampanji*, <http://www.acas.rs/%D0%B0%D0%BA%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B8-%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D0%B8%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BA%D0%B8%D1%85-%D1%81%D1%83%D0%B1%D1%98%D0%B5%D0%BA%D0%B0%D1%82%D0%B0-%D1%83-%D0%B8%D0%B7/>

³⁴ Ograničena misija za posmatranje izbora KDILJP/OEBS, *Privremeni izveštaj*, <http://www.osce.org/odihr/elections/serbia/228556>

³⁵ Zakon o Agenciji za borbu protiv korupcije, članu 29

³⁶ Zakon o javnim preduzećima, Član 70

³⁷ Zakon o finansiranju političkih aktivnosti, član 20

³⁸ Zakon o finansiranju političkih aktivnosti, član 19

slične aktivnosti. Novčana kazna za nenamensko korišćenje javnih sredstava iznosi od 200.000 do 2.000.000 dinara³⁹.

Bez obzira na gore pomenuti zakonodavni okvir, očigledno je da predstavnici državnih organa i lokalne vlasti vode kampanju u korist političkih stranaka kojima pripadaju, ili čiji su simpatizeri. Veliki broj primera koje je posmatračka misija dobila od svojih dugoročnih posmatrača pokazuju da funkcioneri učestvuju u kampanji tako što objedinjuju predizborne aktivnosti i aktivnosti koje sprovode kao državni službenici. Korišćenje administrativnih resursa pre svega se ogleda u korišćenju državnih simbola u stranačke svrhe, i aktivnom predstavljanju delatnosti javnih komunalnih preduzeća u stranačke i svrhe kampanje⁴⁰. Osim toga, mešanje državnih i poslova kampanje je sveprisutno.

U ovom izveštajnom periodu najviše pažnje u kontekstu primoravanja zaposlenih u državnim organima ili javnim preduzećima u kampanji tokom radnog vremena, kao i odsustvo zaposlenih iz tih organa ili preduzeća zarad učešća u kampanji, koje im se toleriše, je dobio slučaj koji je izašao na sajtu IST Media, odnosno audio snimak sa sastanka predsednika opštine Bor i direktora javnih preduzeća, u kome se navodno čuje kako predsednik opštine preti otkazima radnicima koji ne žele da prisustvuju mitingu SNS. Prema informacijama do kojih je došao dugoročni posmatrač, sastanak je održan 8. aprila, a snimak se pojavio 14. aprila⁴¹. U ovom slučaju postoje elementi za krivično gonjenje predsednika opštine Bor o čemu će svoj konačni sud dati nadležni organi Republike Srbije.

Predizborna kampanja u beogradskim opštinama pokrenula je lavinu komunalnih radova. Novi protivpožarni aparati, poštanski sandučići, video nadzor, okrećeni ulazi osvanuli su poslednjih meseci na teritoriji 10 centralnih gradskih opština⁴². Preizborni katalog odbora SNS Vračar je primer kada stranka izvedene radove javnih službi prikazuje u kontekstu isključivo svojih dostignuća i zasluga⁴³. U Surdulici, Vranju i Vladičinom Hanu su komunalne službe intenzivirale realizaciju radova iz komunalnih planova razvoja i održavanja infrastrukture. Izvođači radova po pravilu podsećaju birače da je na lokalnom nivou na vlasti SPS i da ovakvog planskog rada ne bi bilo da su na vlasti SNS ili neka druga opcija. Jedan od slučajeva dobijenih od posmatrača prikazuje slanje propagandnog materijala u korist SNS-a i grupe građana koja je sa njima u koaliciji (Za naš grad i naša sela) u kovertama sa pečatom opštine Velika Plana. Takva pisma dobilo je svako domaćinstvo u opštini. Poštarina za slanje plaćena je iz opštinskog budžeta. Opština Palilula je takođe svim građanima u svojoj opštini na kućnu adresu dostavila promotivni flajer o realizovanim aktivnostima, a takvi flajeri dostavljeni su direktnom poštom na račun opštinskog budžeta.

Takođe je primećeno i pokretanje novih humanitarnih i socijalnih programa tokom predizborne kampanje, pružanje besplatnih usluga, nagrada i slično. Tako je, na primer, Opštinski odbor SNS Palilula organizovao dodelu humanitarne pomoći ugroženim porodicama u Padinskoj skeli u akciji „Budimo humani“⁴⁴. Ove aktivnosti ne spadaju u kategoriju političkih aktivnosti i trebalo bi da budu evidentirane od strane Agencije za borbu protiv korupcije. Posmatračka misija je identifikovala pojavu da se ovakve aktivnosti predstavljaju od strane stranaka kao građanske inicijative. Međutim, ni u jednom slučaju nije postojao uvid u bilo kakvu peticiju ili drugi dokaz koji bi ukazao da građani zaista stoje iza takvih inicijativa. Nepravilnosti ovog tipa je u praksi teško dokazati i njihovo dalje procesuiranje zavisi od postupanja nadležnih organa, u ovom slučaju, Agencije za borbu protiv korupcije⁴⁵.

³⁹ Zakon o finansiranju političkih aktivnosti, član 39

⁴⁰ <https://www.facebook.com/events/1001744036572446/>,
<http://vracar.sns.org.rs/sites/vracar.sns.org.rs/files/images/novosti/katalog-sns-vracar-v2.pdf>,
<https://www.facebook.com/events/1001744036572446>

⁴¹ IST Media: <http://www.istmedia.rs/predsednik-opstine-bor-pretio-otkazima-svima-koji-ne-dodu-na-miting-sns/>,
Youtube: <https://www.youtube.com/watch?v=CZ5zD01Kw70&app=desktop>

⁴² <http://rs.n1info.com/a151295/Vesti/Sredjivanje-zgrada-u-kampanji-na-Vracaru.html>

⁴³ <http://vracar.sns.org.rs/sites/vracar.sns.org.rs/files/images/novosti/katalog-sns-vracar-v2.pdf>

⁴⁴ <http://www.tanjug.rs/full-view.aspx?izb=241112>

⁴⁵ Agencija za borbu protiv korupcije, *Izveštaj o finansiranju političkih aktivnosti u izbornim kampanjama u prvoj polovini 2014. godine*: „Najčešće se zapravo radi o događajima koji predstavljaju jednu vrstu "zajedničke" aktivnosti političkog subjekta i javnog funkcionera, institucije ili javnog preduzeća. Bilo da je događaj najavljen od strane političkog subjekta ili predstavlja "slučajan susret", ova očigledna sprega organa vlasti i političkog subjekta u svrhu promocije političkog subjekta nije kažnjiva Zakonom o finansiranju političkih aktivnosti. Ipak postavlja se pitanje svrsishodnosti i opravdanosti pojedinih aktivnosti javnih preduzeća i organa lokalne samouprave u vreme izborne kampanje, odnosno sa tim povezano pitanje u

4.4. MEDIJI U TOKU IZBORNE KAMPANJE

Imajući u vidu da mediji igraju značajnu ulogu u sprovođenju predizborne kampanje, veoma je važno da sve političke stranke i kandidati imaju jednak pristup medijima, kako bi građani bili informisani o različitim političkim opcijama.

U toku ovog izveštajnog perioda, dugoročni posmatrači su pratili nacionalne i lokalne medije. Na nacionalnom nivou, posmatrači su pratili naslovne strane i uvodnike dnevnih i nedeljnih štampanih izdanja, dok su u sferi elektronskih medija pratili jutarnje programe nacionalnih emitera (tj. njihove delove koji se direktno ili indirektno odnose na izbore).

Na lokalnom nivou primenjena je drugačija metodologija, različita od standardnog monitoringa medija i merenja zastupljenosti različitih aktera u medijima. Na lokalnu su dugoročni posmatrači pratili da li su se neke političke partije ili kandidati žalili na uskraćen pristup nekom mediju kao i povezanost lokalnih medija sa određenim političkim opcijama i kandidatima.

4.4.1 Nacionalni nivo

4.4.1.1 Štampani mediji

U drugom izveštajnom periodu, analizirano je 107 naslovnih strana - osam dnevnih i tri nedeljna izdanja.

U ovom periodu, premijer Srbije je bio zastupljen na najviše naslovih strana – ukupno 34. Kako se izbori približavaju, njegovo prisustvo na naslovnim stranama je sve veće. Broj pojavljivanja premijera na naslovnim stranama u drugoj nedelji ovog izveštajnog perioda se duplirao u odnosu na prvu nedelju. Dok je u prvoj nedelji premijer Srbije bio zastupljen na 11 naslovnica, a u drugoj nedelji našao se na 23. Zabeležen je i slučaj da se u istom danu, na istoj naslovnoj strani, premijer pojavljuje dva puta - na dva različita događaja.

U drugoj izveštajnoj nedelji na naslovnim stranama često je bio i Vuk Jeremić koji se pojavio zahvaljujući kandidaturi za generalnog sekretara Ujedinjenih nacija. Jeremić je zauzeo sedam naslovnih strana, ali se na naslovnica uvek pojavljuje i premijer Aleksandar Vučić.

Od ministara u Vladi značajnija pojavljivanja na naslovim stranama u ovom izveštajnom periodu ima ministar spoljnih poslova Ivica Dačić koji je bio zastupljen na 17 naslovnica. Osim ministra Dačića, ministri Vlade Srbije veoma retko se pojavljuju na naslovnim stranama. Ministarka Zorana Mihajlović pojavila se devet puta, ministar Nebojša Stefanović tri puta. Od ukupnog broja njihovog pojavljivanja na naslovnim stranama jednom su se našli isključivo u funkciji razračunavanja između premijera i ministra spoljnih poslova. Od ostalih ministara, na naslovnim stranama pojavljuju se još i ministri Aleksandar Vulin, Velimir Ilić i Jadranka Joksimović - svi samo po jednom.

Zahvaljujući gradilištima koja se otvaraju po Beogradu, gradonačelnik glavnog grada Siniša Mali, koji se do sada nije pojavljivao na naslovnim stranama, u drugoj nedelji ovog izveštajnog perioda zabeležio je šest pojavljivanja.

Kada su u pitanju opozicioni lideri u ovom izveštajnom period na najviše naslovnica se našao lider Demokratske stranke Bojan Pajtić koji se pojavljuje na sedam naslovnih strana i u svim slučajevima u izuzetno negativnom kontekstu. Lider Levice Srbije Borko Stefanović našao se na četiri naslovne strane, uglavnom u neutralnom svetlu i u vezi s promenom imena koju je preduzeo kako bi mogao da registruje izbornu listu. Zatim slede lider pokreta "Dosta je bilo" Saša Radulović, Boško Obradović iz Dveri i funkcioner DS-a Dragan Šutanovac na tri naslovnice. Svi ostali opozicioni akteri se ne pojavljuju na naslovim stranama.

4.4.1.2 Urednički komentari

vezi sa trošenjem javnih sredstava i korišćenjem javnih resursa za sprovođenje brojnih aktivnosti u vreme izborne kampanje", <http://www.acas.rs/finansiranje-politickih-subjekata/?pismo=lat>.

Trend raznolikih tema kojima se bave urednički komentari nastavljen je i tokom ovog izveštajnog perioda. Od ukupno 74 uredničke kolumne koje su se pojavile u dnevnoj i nedeljnoj štampi u ovom izveštajnom periodu, 18 se bavilo temama koje su u vezi sa izborima - falsifikovanim potpisima na izbornim listama, navodnoj umešanosti pevačice Maje Nikolić u falsifikovanje, napadima na stranačke predstavnike na ulicama, ponašanju Bojana Pajtića.

Od dnevnih listova, samo se "Danas" u uredničkim komentarima bavio temama koje su od izuzetnog javnog interesa. U pitanju je pre svega izjava ministra unutrašnjih poslova da će glasačka mesta biti nadgledana od strane policije, vrlo verovatno neuniformisane. Takođe, ovaj list je u okviru uredničkog komentara analizirao i najave Aleksandra Vučića da SNS možda može da izgubi izbore.

Ozbiljnim analizama okolonosti u kojima se događaju izbori i mogućim posledicama na izborne rezultate bave se i nedeljna izdanja. List "Nedeljnik" tako postavlja ključna pitanja: 1. hoće li SNS imati natpolovičnu većinu 2. da će se desnica vratiti u parlament 3. kako će ovo uticati na građanske stranke i koje je to "mlado lice koje čekamo da se pojavi, kada i Vučić i Tadić u svojim mandatima nisu prelazili 50 godina".

U većini slučajeva, urednički komentari nisu otvoreno politički opredeljeni. Izuzeci od tog pravila ostali su isti: "Informer" je i dalje naklonjen SNS-u, dok su nedeljnici i list "Danas" kritični prema Vladi Srbije i njenom predsedniku.

4.4.1.3 Elektronski mediji

U rubrici "Prelistavanje", delu jutarnjih programa u kojima se prelistava štampa i tokom kog su redovno analizirane političke okolnosti, politika polako nestaje. Trend koji je zabeležen i prethodnih nedelja, nastavljen je i u ovom izveštajnom periodu.

Izbori skoro da uopšte nisu bili tema na javnom servisu Radio Televizije Srbije - izuzev analize premijerovih susreta s liderima regiona i jednog osvrta na stanje u Smederevskoj železari. Umesto toga, u okviru rubrike "Prelistavanje" pričalo se o džihadistima, konkursu za renoviranje fasada, postavljanju klima u opštinama, konkursu za zapošljavanje naših medicinaru u Nemačkoj, pad proizvodnje genetski modifikovane hrane u svetu, poskupljenju školarine itd.

U okviru ove rubrike na televiziji Pink o izborima se priča, ali vrlo načelno. TV Pink u Jutarnjem programu ugošćava i predstavnike izbornih lista i analitičare koji se bave izborima. Primetno je da su i gosti TV Pink, kao i gosti RTS-a, uglavnom oni koji neće kritično govoriti prema aktuelnoj vladi. Na TV Pink su češća gostovanja lista koje su u sukobu sa DS-om, Dverima i DSS-om, dok na RTS-u kao gosti dominiraju novinari samog RTS-a ili medija koji se po prirodi stvari ne bave politikom (Blic žena, Sportski žurnal, itd.). Veoma retko su gosti iz političkih redakcija (Politika i Nedeljnik).

Izuzetak je Prelistavanje na TV N1 u kome gostuju novinari različitih redakcija i predstavnici svih političkih opcija, govoreći o aktuelnim problemima i temama sa akcentom na izborni proces. TV N1 je svoj studio otvorila za najrazličitije redakcije i stavove: Danas, CINS, Sputnjik, Kikindske novine, Novi magazin, itd.

4.4.1.4 Pristup medijima

I u drugom izveštajnom periodu dugoročni posmatrači su zabeležili prigovore političkih partija o nejednakom pristupu medijima, kako na nacionalnom tako i na lokalnom nivou. Prigovori o nejednakom pristupu medijima uglavnom dolaze od strane opozicionih partija. Iako je reč o konkretnim slučajevima, oni nisu karakteristični za određeni region, već su rasprostranjeni po celoj Srbiji.

Primedbe na nejednak pristup medijima naši posmatrači su zabeležili na nacionalnom nivou, ali u opštinama grada Beograda, Južnobačkog i Rasinskog okruga.

- Demokratska stranka, Socijaldemokratska stranka, Dveri žale se na otežan pristup medijskom prostoru na svim televizijama sa nacionalnom frekvencijom
- Predstavnik pokreta «Dosta je bilo - Saša Radulović» tvrdi da je slao zahtev nacionalnoj televiziji RTS za pristup komercijalnom vremenu na toj stanici ali da nikada nije dobio odgovor
- Srpska radikalna stranka se žali da Radio televizija Vojvodina ne prati njihove aktivnosti
- Zelena stranka iz Lazarevca je izrazila svoje nezadovoljstvo onim delom programske šeme koji su televizije dužne da posvete podjednako svima
- Demokratska stranka u Kruševcu ističe da nema ni minut na lokalnim stanicama (RTK, Jefimija i TV Plus)
- Opozicione stranke u Kruševcu - DS, SRS, Dveri, Levica Srbije, Narodni pokret Srbije su na protestu 15. aprila 2016. godine u Kruševcu istakle kako nemaju dovoljno ili uopšte termina na lokalnim TV stanicama⁴⁶
- Pokret «Dosta je bilo» se žalio da u Novobečejском Informatoru nema pristupa i reklama za ovaj pokret

4.1.1.5 Povezanost lokalnih medija sa određenim političkim partijama ili kandidatima

U opštinama u devet okruga su zabeleženi slučajevi povezanosti lokalnih medija sa određenim političkim partijama ili kandidatima. U pogledu povezanosti lokalnih medija sa određenim političkim opcijama ne može se govoriti o regionalnoj specifičnosti, već su ovakvi slučajevi zabeleženi u svim krajevima Srbije. U smislu vlasništva lokalnih medija, većina njih se dovodi u vezu sa SNS, SPS, DS, SRS i LSV:

- Novosadska TV MOST dovodi se u vezi sa SPS-om
- Glavni i odgovorni urednik Informativnog centra Odžaci dovodi se u vezu sa SNS-om
- Urednik RTV Pančeva je šef resornog odbora za informisanje SNS u Pančevu
- Urednica internet portala pancevo.mojkraj.rs se nalazi na odborničkoj listi SDS u Pančevu
- Nova televizija «Novi Bečej» na čelu uprave ima članicu LSV

U Sremskom okrugu većina lokalnih medija je povezana sa vlašću tako što im javna preduzeća finansiraju izdanja: Sremske novine, M novine, Mitrovica.info portal, Sremska TV

⁴⁶ <http://krusevacpress.com/opozicija-se-zali-na-medijsku-blokadu/>

5. O CRTI

CRTA je organizacija civilnog društva koja zajedno sa građanima utiče na **povećanje otvorenosti i odgovornosti institucija i javnih funkcionera kroz praćenje njihovog rada**. U svom zalaganju za **primenu koncepta odgovornog ponašanja u društvu** CRTA razvija različite mehanizme za praćenje i procenu stepena otvorenosti institucija i odgovornosti nosilaca vlasti, pre svega kroz **upotrebu novih tehnologija i inovativnih tehnoloških rešenja**. CRTA istražuje i edukuje građane i donosiocje odluka o konceptu transparentnosti i odgovornosti, i zastupa njihovu primenu kao osnovnih vrednosti demokratskog društva.

Cilj posmatračke misije 'Građani na straži' u toku izborne kampanje 2016. godine je da **efikasno isprati i analizira primenu zakona i međunarodnih standarda tokom pripreme i sprovođenja izbora**, informiše građane o kvalitetu i demokratičnosti izbornog procesa i dešavanja tokom kampanje, i obezbedi brzu reakciju na kršenja izbornih procedura i procesa u lokalnim sredinama širom Srbije.

Za više informacija kontaktirajte: Jovanu Đurbabić 063/591025, jovana.djurbabic@crt.rs